الحروف المقطّعة

Hurufu'l-muqattaa

Bil ki, bu hususta dört mebhas vardır. Bu meseleyi, dört mebhasda izah edeceğiz:

Birinci Mebhas:

Muhakkak, Kuranın i’cazı, surelerin evvellerinde bulunan “ا, ل, م” gibi huruf-u mukattaanın ufkundan teneffüs etmiştir. Zira i`caz, incecik letaif-i belağatın parıltılarının, lemeatından imtizac ve ictimaından tecelli eden bir nurdur. Her ne kadar her bir latife, ince ve ziyası az ise de, fakat letaifin mecmuu tam bir ziya olup, “ا, ل, م” ile fecr-i sadık gibi tulu ederek etrafı aydınlatmıştır.

“İşte bu mebhasta, bu nuru birkaç letaif zımnında izah edeceğiz. O ince letaiften:

• Birincisi:

“ا, ل, م” ile surelerin başlarında bulunan sair kardeşleri olan huruf-u mukattaanın birlikte adedleri, Kuranın kelimelerinin unsurları olan huruf-u hecaiyyenin adedinin yarısını teşkil etmiştir.

Evet, hece harflerinin adedi, – elif-i sakine haric kalmak şartiyle – yirmi sekiz harftir. İşte, Kuran-ı Azimü’ş-şan, bazı surelerin başında yer alan huruf-u mukattaada bu harflerin yarısını zikr etmiş, yarısını terk etmiştir. Feteemmel! (Bundakı sırr-ı hikmeti düşün, anlamaya çalış!)”

• İkincisi:

“Kuranın almış olduğu nısf, terk ettiği nısftan daha ziyade istimal edilmektedir.”

• *Üçüncüsü:*

"Kuran, surelerin başında zikr ettiği kısım içinde de, lisan üzerine en sühuletli olanı daha çok tekrar etmiştir. Mesela, ا , ل , م ***harfleri gibi."***

• *Dördüncüsü:*

"Tahkik, Kuran, huruf-u mukattaayı, heca harflerinin adedi olan – elif-i sakine dahil olmak şartiyle – 29 surenin başında zikr etmiştir. O huruf-u mukatta'ayı, huruf-u hecaiyyenin adedince surelere tevzi etmiştir."

• *Beşincisi:*

Kuran-ı Mu'cizu'l-Beyanın, surelerin başına aldığı huruf-u mukattaa, – ki, bunlar, heca harflerinin yarısını teşkil eder – Kuran, aynı zamanda, bu huruf-u mukattaadan, harflerin tabiatını (evsafını) ifade eden "mehmuse, mechure, şedide, rahve, münfetiha" gibi çiftli cinslerinden yine nısfını almıştır. Evtardan, yani çifti ve eşi olmayan kısımdan da sakil olanından – kalkale gibi – azını almış. Hafifinden ise, – münhafida gibi – çoğunu almıştır. Arab lisanında çoklukla isti'mal edilen kısmından da sülüsan, yani üçte ikisini almıştır. Zellaka harfleri gibi.

• *Altıncısı:*

Kuran'ın evsaf ve tabiat-ı huruftan aldığı nısıf ise, harflerin seciyye bakımından en latifidir.

• *Yedincisi:*

Kuran-ı Azimü'ş-şanın, surelerin başındakı huruf-u mukattaanın zikr edilen minval üzerine tansifleri hakkında ihtiyar ettiği tarik, 504 ihtimalden intihab edilmiştir. Ve taba-i huruf (harflerin tabiatı, evsafı hakkında) intihab ettiği şu tarikten başka, hiçbir ihtimal ile mez-

kur tansif, mümkün değildir. Çünkü pek çok olan taksimat, birbirine mütedahil olmuş, iç-içe girmiş, çok girift olmuş ve çok mütefavittir.

İşte böylece, her bir tabiatın tansifinde, acib bir garabet vardır. Ancak, Kuran-ı Mucizu'l-Beyan, böyle bir taksimatı, takat-i beşerin fevkinde yapmıştır.

O halde, her kim ki, bu lemeatın mezcinden i'caz çiçeğini koparmazsa, buradakı i'cazı görmezse, hisse almazsa; kendi zevkine levm ve itab etsin.

Birinci Bölmə

Müəllifimiz Ustad Said Nursi (rahmətullahi aleyh), Bəqərə surəsinin başlanğıcı olan “ ا , ل , م ” başda olmaq üzərə, surələrin başlarında zikr edilən Hurufu'l-muqattaanın nüqtələrini (incə mənalarını), çox vəciz və bəliğ bir tərzdə, 4 məbhas (bölmə) içində bəyan etməkdədir. Belə ki:

“Muhakkak, Kuranın i’cazı, surelerin evvellerinde bulunan ‘ ا , ل , م ’ gibi huruf-u mukattaanın ufkundan teneffüs etmiştir.”

“ ا , ل , م ”in üfqündən, i`caz (möcüzəlilik) tənəffüs edər. Yəni i`caz, sanki həyat sahibi bir varlıqdır və Quranın içində yaşayır. Quran, sanki onun evidir. İ`cazın həyatı və tənəffüsü də, Quranın ayət və kəlimələri ilə olur. Yəni i`caz, öz həyatını, ayət və kəlimələrdən aldığı nəfəs ilə davam etdirir.

“Zira i`caz, incecik letaif-i belağatın parıltılarının, lemeatından imtizac ve ictimaından tecelli eden bir nurdur.”

İ`caz, bəlağətın incəliklərindən təcəlli edən bir nurdur. Yəni bəlağətın incə mənalarının imtizacından (birləşmə) və ictimasından, i`caz nuru ortaya çıxır. Bu nüqtələr (incə mənalar), tək başına deyil, hamısı birləşib yan-yana gəlincə, bir-birinə dəstək verincə, birdən-birə i`caz nuru ondan təcəlli və tülu edər (günəş kimi doğar).

Məsələn, bir ayət düşünək. Ayətin hər bir kəliməsi, sanki bir inci kimidir və inci kimi bir nur saçır, yəni bir i`cazı vardır. İ`cazının

səviyyəsinə görə, nuru çoxalır və ya azalır. Necə ki, 10 ədəd inci yan-yana gəlsə, nurları bir-birilə imtizac edər (birləşər) və bu imtizacdan parlaq bir nur ortaya çıxar. Ki, bax bu nur, i`cazın özüdür.

Kəlimələrin imtizac və ictimasından i`caz nuru parladığı kimi, ayətlərin də ictimasından eyni nur parlayar və bəlağat əhlinin gözünü qamaşdırar, özünə aşiq edər.

Hurufu'l-muqattaa üzərindən danışacaq olsaq, bunların da hər biri, bir inciyə bənzəyir. Hər birinin özünə görə bir nuru vardır. Bütün Hurufu'l-muqattaa yan-yana gəldiyində, nurlarının imtizac və ictimasından gözləri qamaşdıracaq bir nur ortaya çıxar. Bax bu nura, i`caz deyilir və Quranın i`cazını göstərir.

“Her ne kadar her bir latife, ince ve ziyası az ise de, fakat letaifin mecmuu tam bir ziya olup, ‘ا , ل , م’ ile fecr-i sadık gibi tulu ederek etrafı aydınlatmıştır.”

Gələcək bölmələrə, bu nəzərlə baxmaq lazımdır:

Hər bir bölmə, Hurufu'l-muqattaadakı bir i`cazı bəyan etməkdədir. Bu cəhətlə, bir inci kimidir və sadəcə bir inci qədər parlayar, yəni i`cazını ətrafa nəşr edər, yayar. Bütünündə isə, bütün incilərin yan-yana gəlməsi kimi bir nur ortaya çıxar ki, bax bu nur ilə, fəcr-i sadiq[1] doğar.

O halda bizlər, sadəcə bir məbhasa baxmamalı, bütün məbhasları eyni anda düşünməliyik. Yəni hər birindəki i`caz nurunu toplamalı və cəmindən ortaya çıxan nuru əsas almalıyıq. Məlumdur ki, incə iplər asanlıqla qopardıla bildiyi halda, yan-yana gəldiklərində

---

1 **Fəcr-i sadiq (doğru fəcr):** Dan yerinin ağarması deməkdir. Sabaha qarşı şərq üfqündə yayılmağa başlayan bəyaz bir aydınlıqdır. Bunun müqabili birinci fəcrdir ki, bir aydınlıqdan sonra təkrar aydınlıq itir. Bu birinci aydınlığa fəcr-i kazib (yalançı fəcr) deyilir.

və bir-birilərilə çiyin-çiyinə verdikləri halda isə, artıq qopmaz, qalın bir urqan (ip) olurlar.

Eynilə bunun kimi, bir bölmədə görünən i`caza etiraz edilsə və ya nuru zəif görülsə, bütün bölmələrin yan-yana gəlməsilə meydana çıxan qüvvətə kimsə etiraz edə bilməz və bu nura kimsə gözünü bağlaya bilməz.

"İşte bu mebhasta, bu nuru birkaç letaif zımnında izah edeceğiz. O ince letaiften:

• Birincisi:

"ا , ل , م" ile surelerin başlarında bulunan sair kardeşleri olan huruf-u mukattaanın birlikte adedleri, Kuranın kelimelerinin unsurları olan huruf-u hecaiyyenin adedinin yarısını teşkil etmiştir.

Evet, hece harflerinin adedi, – elif-i sakine haric kalmak şartiyle – yirmi sekiz harftir. İşte, Kuran-ı Azimü'ş-şan, bazı surelerin başında yer alan huruf-u mukattaada bu harflerin yarısını zikr etmiş, yarısını terk etmiştir. Feteemmel! (Bundakı sırr-ı hikmeti düşün, anlamaya çalış!)"

....

Şərhi:

Bu bölmədə, bu hərflər üzərindən Quranın möcüzə olmasını izah edəcəyik. O incə mənalardan:

• Birinci incə məna:

Necə ki, hər mövcud, "hava, torpaq, su və nur" olmaq üzərə 4 ünsürdən mürəkkəbdir. Elə də, kəlimələrin də hər biri, bir mövcuddurlar. Onların da ünsürləri vardır. Ərəb dilində o ünsürlər, 28 hərfdir. Kəlimələrin təməl ünsürü, bu hərflərdir. Yəni ərəbcə kəlimələr, sakin (hərəkəsiz) əlif sayılmadığı vaxt, 28 hərfdən mürəkkəbdir, yəni bu hərflərdən təşəkkül edirlər. "Əlif" hərfi, əgər hərəkəli olarsa, "həmzə" ismini alır. Hərəkəsiz (sakin) olduğunda isə, sadəcə "məd" (uzatma) hərfi olur. Bu halda, bir tələffüzü olmayıb əvvəlki hərfi uzadır (uzun oxudur). Bu əlifə, "əlif-i sakinə" deyilir.

Heca hərfləri, “lam-əlif” də qəbul edildiyində, 29’dur. Ancaq “lam-əlif”dəki əlif, əlif-i sakinə olub bir tələffüzü yoxdur. Bu halda, “lam-əlif”dən geriyə sadəcə “lam” hərfi qalır ki, bu hərf, zatən tək başına, heca hərfləri arasında da zikr edilmişdir. Belə olunca, heca hərfləri, 28’ə enir.

Quran-i Kərim, surələrin başına aldığı bu kəsik hərflərdə, bu 28 hərfin 14-nü zikr etmiş, yarısını da tərk etmiş, almamışdır. Belə ki:

Zikr edilən hərflər:

ا ح ر س ص ط ع ق ك ل م ن ه ى (14)

Zikr edilməyən hərflər:

ب ت ث ج خ د ذ ز ش ض ظ غ ف و (14)

Quran, Hurufu'l-muqattaa üçün aldığı bu 14 hərfdən, 14 surə təsbit etmişdir:

1 - الٓمٓ
2 - الٓمٓصٓ
3 - الٓرٰ
4 - الٓمٓرٰ
5 - كٓهٰيٰعٓصٓ
6 - طٰهٰ
7 - طٰسٓمٓ
8 - طٰسٓ
9 - يٰسٓ
10 - صٓ
11 - حٰمٓ
12 - حٰمٓ عٓسٓقٓ
13 - قٓ
14 - نٓ

• *İkincisi:*

"Kuranın almış olduğu nısf, terk ettiği nısftan daha ziyade istimal edilmektedir."

....

Şərhi:

İkinci incə məna:

Quranın hurufu'l-muqattaa olaraq surələrin başlarına aldığı bu 14 hərf, ərəb dilində ən çox istifadə edilən hərflərdir. Yəni Quran, ərəb dilində ən çox istifadə edilən hərflər hansılardısa, onları almış; digərlərini tərk etmişdir.

Necə ki, azərbaycan dilində:

~ "b" hərfini, "j" hərfindən;

~ "m" hərfini, "ğ" hərfindən

~ "d" hərfini, "h" hərfindən

daha çox istifadə edirik.

Eynilə bunun kimi, Quranın Hurufu'l-muqattaa olaraq zikr etdiyi 14 hərf də, dildə daha çox istifadəsi olan hərflərdir. Məsələn ص hərfi, ض hərfindən; ع hərfi, غ hərfindən; ط hərfi, ظ hərfindən daha çox istifadə edilir. Quran da, daha çox istifadə edilən bu hərfləri zikr etmişdir, ki, bu da, Quranın bir i'cazıdır.

• ***Üçüncüsü:***

“Kuran, surelerin başında zikr ettiği kısım içinde de, lisan üzerine en sühuletli olanı daha çok tekrar etmiştir. Mesela, م , ل , ا ***harfleri gibi.”***

....

Şərhi:

Üçüncü incə məna:

Quran, surələrin başlarına aldığı bu 14 hərf içində də, dilə ən asan olanları zikr etmişdir. Yəni dildə hansı daha çox dolaşırsa, danışıqda ən çox hansı cərəyan edirsə, Quran, onları daha çox istifadə etmişdir.

Hurufu'l-muqattaa içində, məsələn, م , ل , ا hərflərini, daha çox istifadə etmişdir. Çünki bu hərflər, digər 11 hərfə nisbətən, dilə daha asan gələn hərflərdir.

29 surənin başında yer alan bu Hurufu'l-muqattaa’dan:

م - (17)	ا - (13)	ل - (13)	ح - (7)	ر - (6)	س - (5)	ط - (4)
ص - (3)	ع - (2)	ق - (2)	ه - (2)	ى - (2)	ك - (1)	ن - (1)

dəfə təkrar edilmişlərdir. Görüldüyü kimi, ən çox təkrar edilənlər:

م - (17), ا - (13), ل - (13) hərfləridir. Çünki dilə ən asan gələn hərflər, bunlardır.

• ***Dördüncüsü:***

"Tahkik, Kuran, huruf-u mukattaayı, heca harflerinin adedi olan –elif-i sakine dahil olmak şartiyle– 29 surenin başında zikr etmiştir. O huruf-u mukatta'ayı, huruf-u hecaiyyenin adedince surelere tevzi etmiştir."

....

Şərhi:

Dördüncü incə məna:

Heca hərflərinin sayı, əslində 28`dir. Ancaq ərəbcədə, biri "hərəkəli əlif" (həmzə); digəri "sakin əlif" olmaq üzərə, 2 əlif vardır. O əlif-i sakinə, لا şəklində ifadə edilmişdir. لا, ayrı bir hərf deyildir; sakin əlifi ifadə etmək üçün heca hərflərinə əlavə edilmişdir.

Quran, muqattaa hərflərini, heca hərflərinin ədədincə surələrə paylamışdır. Çünki sakin əlif ilə bərabər heca hərfləri, 29'dur. Heca hərfləri ilə başlayan surələr də, 29'dur. Bu surələr aşağıdakılardır:

1. Bəqərə surəsi: الم
2. Al-i İmran surəsi: الم
3. A'raf surəsi: المص
4. Yunus surəsi: الر
5. Hud surəsi: الر
6. Yusuf surəsi: الر
7. Ra'd surəsi: المر
8. İbrahim surəsi: الر
9. Hicr surəsi: الر
10. Məryəm surəsi: كهيعص
11. Tâhâ surəsi: طه
12. Şuara surəsi: طسم

13. Nəml surəsi: طس

14. Qasas surəsi: طسم

15. Ənkəbut surəsi: الم

16. Rum surəsi: الم

17. Loğman surəsi: الم

18. Səcdə surəsi: الم

19. Yasin surəsi: يس

20. Sad surəsi: ص

21. Mumin surəsi: حم

22. Fussilət surəsi: حم

23. Şura surəsi: حم عسق

24. Zuxruf surəsi: حم

25. Duxan surəsi: حم

26. Casiyə surəsi: حم

27. Əhqaf surəsi: حم

28. Qaf surəsi: ق

29. Qələm surəsi: ن

• *Beşincisi:*

Kuran-ı Mu'cizu'l-Beyanın, surelerin başına aldığı huruf-u mukattaa, – ki, bunlar, heca harflerinin yarısını teşkil eder – Kuran, aynı zamanda, bu huruf-u mukattaadan, harflerin tabiatını (evsafını) ifade eden "mehmuse, mechure, şedide, rahve, münfetiha" gibi çiftli cinslerinden yine nısfını almıştır. Evtardan, yani çifti ve eşi olmayan kısımdan da sakil olanından – kalkale gibi – azını almış. Hafifinden ise, – münhafida gibi – çoğunu almıştır. Arab lisanında çoklukla isti'mal edilen kısmından da sülüsan, yani üçte ikisini almıştır. Zellaka harfleri gibi.

....

Şərhi:

• Beşinci incə məna:

Bəyanı möcüzə olan Quranın, surələrin başlarına aldığı kəsik hərflər ki, bunlar, heca hərflərinin yarısını təşkil edirlər. Heca hərflərindən alınan bu nisf, yani bu 14 hərf, hərflərin sifətlərinin cinslərindən cüt olanlarından tənsif edilmiş, yarısı alınmışdır. Hərfin sifəti demək, o hərfi məxrəcindən çıxararkən, yəni o hərfi tələffüz edərkən, ona ariz olan keyfiyyətlərə deyilir.

Quran, hurufu'l-muqattaa üçün, ***"məhmusə, məchurə, şədidə, raxvə, münfətiha"*** kimi cüt hərfli olan sifətlərin hərflərindən yarısını almış, yarısını tərk etmişdir.

Əvtardan, yəni cütü olmayan qisimdən də, saqil olanından (dilə ağır gələnlərdən) – ***qalqalə*** kimi – azını almış; xəfifindən isə, – ***munxafida*** kimi – çoxunu almışdır. Ərəb dilində çoxluqla istifadə edilən qismindən də, 2/3-ni almışdır. Zəlləqa hərfləri kimi.

Bəli, hərflərin sifətlərinin cinsləri vardır. Bir qisim sifətlər, cüt hərfli; bir qismi isə, tək hərflidir. Quran, sifətləri cüt hərfli olanların hərflərindən yarısını almış, digər yarısını tərk etmişdir. Məsələn, ***“məhmusə”*** sifətinə sahib olan hərflər, 10 ədəddir. Quran, hurufu’l-muqattaa üçün, bu 10 hərfdən yarısını, yəni 5 ədədini almışdır.

Sifətləri tək hərfli olanlara gəlincə, əgər o hərflər “saqil”, yəni dilə ağır gələn hərflərdirsə, hurufu’l-muqattaa üçün, yarıdan bir azını almış, çoxunu isə, tərk etmişdir.

Məsələn, ***“qalqalə”*** sifətinə sahib olan hərflər, 5 ədəddir. Quran, bu 5 hərfdən 2 ədədini almış, 3-ünü isə, tərk etmişdir.

Sifətləri tək hərfli olub dilə xəfif gələn qismindən isə, hurufu’l-muqattaa üçün yarıdan bir az çoxunu almış, azını isə, tərk etmişdir. Məsələn, ***“munxafida”*** sifətinə sahib olan hərflər, 21 ədəddir. Quran, bu hərflərdən 11-ni almış, 10-unu tərk etmişdir.

Ərəb dilində çoxluqla istifadə edilən qismindən də, 2/3-ni almışdır. Məsələn, ***“zəlləqa”*** sifətinə sahib olan bu hərflər, 6-dır. Quran, bu hərflərdən 4-nü almış, 2-ni tərk etmişdir. Beləcə, balansı tam mühafizə etmişdir. Bax bu, Quranın möcüzəsidir. Bəşərin ağlı və fikri ilə olacaq şey deyildir.

İndi, hərfin sifətindən bir neçə misal ilə, bu ***“Beşinci Nüqtə”***ni izah etməyə çalışaq:

Hurufu’l-Məchurə: Hərfi, hərəkə ilə məxrəcindən çıxarıb oxuyarkən, boşluq buraxmadan nəfəsin hamısını və ya əksəriyyətini həbs edərək, səsin aşkar olmasıdır. Yəni hərf, məxrəcindən qüvvətlə və səs halında (cəhr) çıxması səbəbilə, bu hərflər, bu sifətlə xatırlanırlar.

Məchurə hərfləri, 18’dir. Bunlar:

ا ب ج د ذ ر ظ ض ط ظ ع غ ق ل م ن و ى

Cüt hərfli olan bu sifətdən, hurufu'l-muqattaa üçün, nısfı (yəni yarısı) alınmış, digər yarısı isə, tərk edilmişdir. Onlar, aşağıdakılardır:

ا ، ر ، ط ، ع ، ق ، ل ، م ، ن ، ى

Hurufu'l-Məhmusə: Hərfin çıxışı sırasında, məxrəc tam bağlanmayıb zəif qaldığından, nəfəsin axması surətilə tələffüz edilən hərflərdir. Məxrəcdəki zəiflik səbəbilə, bu sifətə "həms" (gizli və xəfif səs, fısıltı) deyilmişdir. Bu hərflərin sayı 10 olub bunlardır:

ت ، ث ، ح ، خ ، س ، ش ، ص ، ف ، ك ، ه

Quran, bu hərflərin yarısını (5-ni) almışdır. Aldığı hərflər, aşağıdakılardır:

ح ، س ، ص ، ك ، ه

Məchurə və məhmusə, bir-birinin ziddi olan 2 sifətdir. Hurufu'l-muqattaa üçün alınan hərflər, 14'dür. Bu iki zidd sifətdən alınan hərflərin cəmi də, 14'dür. 9+5=14

Hurufu'l-Şədidə: Şiddət sifətli hərflərdir. Hərf, iskanla məxrəcindən çıxarkən, səsin əsla axmamasıdır. Şədidə hərfləri, 8 olub bunlardır:

ا ، ب ، ت ، ج ، د ، ط ، ق ، ك

Quran, bu hərflərin də yarısını (4-nü) almışdır. Aldığı hərflər, aşağıdakılardır:

ا ، ط ، ق ، ك

Hurufu'l-Rəxavət (Rixvət): Şiddət sifətinin ziddi olan rixvət (yumşaqlıq) sifətini daşıyan hərflərdir. Bu hərflər məxrəcindən çıxarkən, səs tamamilə uzanıb axır. Rixvə hərfləri, 20 olub bunlardır:

ث ح خ ذ ر ز س ش ص ض ظ ع غ ف ل م ن و ه ى

Cüt hərfli olan bu sifətdən, hurufu’l-muqattaa üçün nisfi (yarısı) alınmış, digər yarısı tərk edilmişdir:

ح ر س ص ع ل م ن ه ى

Şiddət və rəxavət, bir-birinin ziddi olan 2 sifətdir. Hər iki sifətdən hurufu’l-muqattaada mövcud olanların cəmi, 14’dür. 10+4=14

Hurufu’l-musta’liyə (İstila): Hərf, tələffüz edilərkən, ağzın səs ilə dolması, səs və dilin üst damağa meyl etməsidir. Bunlar, 7 hərfdir:

خ ص ض ط ظ غ ق

Tək hərfli olan bu sifətdən, hurufu’l-muqattaa üçün yarısından nisf-i əqall (yarısından bir əskik) alınmış, digər qismi tərk edilmişdir:

ص ، ط ، ق

Hurufu’l-Munxafida (İstifal): Dilin damağa yüksəlməyib aşağıda qalması ilə oxunan hərflərdir. Bu hərflər, 21’dir:

ا ، ب ، ت ، ث ، ج ، ح ، د ، ذ ، ر ، ز ، س ، ش ، ع ، ف ، ك ،
ل ، م ، ن ، و ، ه ، ى

Tək hərfli olan bu sifətdən, hurufu’l-muqattaa üçün nisf-i əksər (yarısından bir çox olmaqla) alınmış, digər qism isə, tərk edilmişdir. Alınan hərflər, bunlardır: ا ، ح ، ر ، س ، ع ، ك ، ل ، م ، ن ، ه ، ى

“İsti’la” və “İstifal”, bir-birinin ziddi olan iki sifətdir. Hər iki sifət hərflərindən hurufu’l-muqattaa’ya alınanlar, 14 ədəddir. 3+11=14. Bu da, hurufu’l-muqattaanın ədədidir.

Hurufu’l-muntəbiqa (İtbaq): Söylənərkən, dilin üst damağa doğru qapanması ilə ağızdan çıxan hərflərdir. Bu hərflər, 4 ədəd olub bunlardır:

ص ، ض ، ط ، ظ

Quran, bu hərflərin də yarısını (2 ədədini) almışdır. Alınan hərflər, bunlardır: ص ، ط

Hurufu'l-Munfətiha: Dilin damaqdan ayrılıb açılması surətilə tələffüz edilən hərflərdir. Bu hərflər, 24 ədəd olub bunlardır:

ا ، ب ، ت ، ث ، ج ، ح ، خ ، د ، ذ ، ر ، ظ ، س ، ش ، ع ، غ ،
ف ، ق ، ك ، ل ، م ، ن ، و ، ه ، ى

Quran, bu hərflərin də yarısını (12 ədədini) almışdır. Alınan hərflər, bunlardır:

ا ، ح ، ر ، س ، ع ، ق ، ك ، ل ، م ، ن ، ه ، ى

"İtbaq" və "Munfətiha", bir-birinin ziddi olan iki sifətdir. Hər iki sifət hərflərindən hurufu'l-muqattaaya alınanlar, 14'dür. 2+12=14. Bu da, hurufu'l-muqattaa ədədidir.

Hurufu'l-Zəlləqa (İzlaq): Hərfin, sürətli söylənə bilmək halıdır. Bunlar, 6 ədəddir:

ب ، ر ، ف ، ل ، م ، ن

Bu hərflər, ərəb dilində çoxca istifadə edildiyindən, bu sifətdən, hurufu'l-muqattaa üçün 2/3-i alınmış, digər qismi tərk edilmişdir. Onlar, aşağıdakılardır:

ر ، ل ، م ، ن

Safir: Dilin başı və üst ön 2 dişin arasında, aşağı-yuxarı uzanıb yayılaraq çıxan səsdir. Bu hərflər, 3'dür:

ص ، س ، ز

Tək hərfli olan bu sifətdən, hurufu'l-muqattaa üçün, nisf-i əksər (yarısından bir çox olmaqla) alınmış, digər qisim tərk edilmişdir:

ص ، س

Qalqalə: Cəhr ilə şiddət sifətlərinin birləşməsindən hasil olan səsin hərəkətidir. Qüvvətli bir səs eşidiləcək şəkildə, məxrəcin sarsılmasıdır. Bunlar, 5 hərfdirlər:

ق ، ط ، ب ، ج ، د

Tək hərfli olan bu sifətdən, hurufu'l-muqattaa üçün nisf-i əqall (yarısından bir əskik olmaqla) alınmış, digər qism isə, tərk edilmişdir:

ق ، ط

Lin: Hərflərin yumşaq oxunmasıdır. Bu hərflər, 2 ədəddir. Bunlar:

ى ، و

Cüt hərfli olan bu sifətdən, hurufu'l-muqattaa üçün nisfi (yarısı) alınmış, digər yarısı isə, tərk edilmişdir: ى

• ***Altıncısı:***

Kuran'ın evsaf ve tabiat-ı huruftan aldığı nısıf ise, harflerin seciyye bakımından en latifidir.

....

Şərhi:

• Altıncı incə məna:

Quran, hərflərin təbiətlərindən və sifətlərindən alınan o yarı olan qismi, səciyyə cəhətindən təbiətləri ən lətif və ən incə olanından tərcih edib almışdır.

• *Yedincisi:*

Kuran-ı Azimü'ş-şanın, surelerin başındakı huruf-u mukattaanın zikr edilen minval üzerine tansifleri hakkında ihtiyar ettiği tarik, 504 ihtimalden intihab edilmiştir. Ve taba-i huruf (harflerin tabiatı, evsafı hakkında) intihab ettiği şu tarikten başka, hiçbir ihtimal ile mezkur tansif, mümkün değildir. Çünkü pek çok olan taksimat, birbirine mütedahil olmuş, iç-içe girmiş, çok girift olmuş ve çok mütefavittir.

İşte böylece, her bir tabiatın tansifinde, acib bir garabet vardır. Ancak, Kuran-ı Mucizu'l-Beyan, böyle bir taksimatı, takat-i beşerin fevkinde yapmıştır.

....

Şərhi:

• Yeddinci incə məna:

Bəyanı möcüzə olan Quranın, bu hurufu'l-muqattaa xüsusunda izləmiş olduğu yol, 504 ehtimal yolu içərisində, yalnız 1 yoldur. Yəni Quran, bu xüsusda 504 ehtimal yolu var ikən, bu yollardan 1 ehtimal seçmişdir. Hərflərin təbiətləri cəhətilə, onların yarısını almaq, belə tənsif etmək, ancaq 504 ehtimal içində 1 tək ehtimal ilə mümkündür. Başqa şəkildə tənsifi, təsnifi mümkün deyildir. Çünki iç-içə girmiş, çox müxtəlif ehtimal yolları vardır. Hər birinin tənsifində, qeyri adilik vardır. Bu qədər çox ayrı-ayrı ehtimal yolları içərisindən bir tək yol ilə belə bir tənsif mümkündür ki, Quran, məhz o yolu seçmişdir. Bu isə, insan qüdrətinin fövqündədir. Elə isə, möcüzədir.

Bax bu şəkildə 504 ehtimal içindən tək 1 ehtimalı seçmək, əlbəttə Quranın bir möcüzəsidir. Başqa şəkildə tənsif edilə bilməz.

İndi, bu 504 ehtimal necə meydana gəlir, onu açıqlayaq:

Hərflərin təbiətləri, başqa bir ifadə ilə sifətləri, məşhur olan qövlə görə, “18”dir. Bu 18 rəqəmini, heca hərflərinin ədədi olan 28-ə vurduğumuzda, 504 edir. (18×28=504)

Demək, muqattaa hərflərinin bu şəkildə tənsif və tənzimi xüsusunda 504 ehtimal yolları vardır. Bu qeyr-i adi tənsif üçün, mümkün olan 1 təriq, yol vardır. Quran, məhz o təriqi tərcih etmiş, o yolla bu tənsifi etmişdir. Quranın, bu 504 ehtimal içində tək 1 yolu ixtiyar etməsi, bir möcüzədir.

Bəli, hərflərin sifətləri xüsusunda, çox qövllər vardır. Təcvid elmi alimlərindən, bu hərfləri 14’dən başlayıb bunu 44’ə çıxaranlar mövcuddur. Müəllifimiz Ustad Nursi (rahiməhullah), 504 ehtimal yolları qeydini təsbit etdiyinə görə, məşhur qövl olan 18 ədədini tərcih etmişdir.

Bu tənsifdəki təqsimat (bölgü), əqlidir; nəqli deyildir. Yəni nassa söykənmir. Əqlən istixrac edilmişdir.

Hərflərin sifəti demək: o hərfi məxrəcindən çıxararkən, yəni onu tələffüz edərkən, ona ariz olan cəhr, rəxavət və sair kimi keyfiyyətlərdir.

Hərflərin məşhur olan 18 sifəti, aşağıdakılardır:

1. Həms;	2. Cəhr;
3. Şiddət;	4. Rəxavət;
5. İstila;	6. İstifal;
7. İtbaq;	8. İnfitah;
9. İzlaq;	10. İsmət;
11. Safir;	12. Qalqalə;
13. Lin;	14. İnhiraf;

15. Təkrir;	16. Təfəşşi;
17. İstitalə;	18. Beyniyyə

28 hərfin, bu 18 sifətlə yan-yana gəlmə ehtimalları, 504'dür.

"O halde, her kim ki, bu lemeatın mezcinden i'caz çiçeğini koparmazsa, buradakı i'cazı görmezse, hisse almazsa; kendi zevkine levm ve itab etsin."

Kim yuxarıdan bəri izah edilən bəlağatın bu incə mənalarından və parıltılarından, onların məzcindən (birləşməsindən) hasil olan i'cazın çiçəyini qoparmazsa, bundakı i'caz cəhətlərini görməzsə; öz zövqünü tənqid etsin, qüsurunu etiraf etsin. Qüsur, onun öz fəhmindədir. Çünki müəllifimiz Ustad Nursi'nin ifadə etdiyi hər bir nüqtə (incə məna), i'cazın ayrı bir işarətidir. Hər biri, ayrı bir möcüzədir. Bunların hamısını toplayıb məzc edərsənsə, tam bir mənəvi möcüzə çiçəyi şəklində, sənə özünü ərz edər, özünü göstərər. Əgər bir adam, i'cazın bu çiçəyini qoparmazsa, öz zövqünü tənqid etsin. Demək ki, bəlağatdan hissəsi yoxdur.

İkinci Mebhas

Sen bil ki, الٓمٓ , kar-ı asa gibidir. Yani الٓمٓ ile sureye başlamak, bastonla kapıyı çalmak gibidir. Yani, içeridekileri uyandırmak, ikaz etmek maksadıyla kapıyı vurmak gibidir. Sami'leri, meani-i Kurana karşı uyandırıp ikaz eder; dikkate, teemmüle, tedebbüre sevk eder.

Manen kıvrılmış, bükülmüş, sükunete uğramış olan zihinlerini ihtizaza ve harekete geçirir. Şöyle ki:

Tahkik, الٓمٓ , bu tarzdakı garabetiyle, yani huruf-u mukattaa şeklinde gelmesiyle, acib ve garip olan bir şeyin bir hadisenin taliası, yani keşif kolu ve mukaddimesi olduğunu gösterir.

Evet, الٓمٓ ve onun emsalinde, göze çarpan garabet şudur:

Bu harfler, pek garib ve acib bir şeyin mukaddimesi ve keşif kolları hükmünde olduklarına işaret ederler.

Birinci Mebhasta olduğu gibi, bu İkinci Mebhasta dahi çok letaif ve esrar vardır:

• *Birincisi:*

Tahkik, bazı surelerin başlarındakı takti-i huruf ve tehecci ile isimleri hecelemek, müsemmanın me'hazına ve neden neşet ettiğine işarettir.

• *İkincisi:*

Bu harflerin taktii (mukattaa şeklinde gelişi), müsemmanın vahid-i itibari olup mürekkeb-i mezci olmadığına işarettir.

• Üçüncüsü:

Takti ile tehecci yapmak (yani harfleri hecelemek), i'caz sanatının maddesine telmihtir. Aynen kitabette, hüsn-ü hatta, sana karşı meydan okuyup muaraza eden adama karşı, onu muarazadan men etmek ve mağlub etmek maksadıyla, ona şöyle dersin:

"Haydi, göreyim seni! İşte sana kağıt ve kalem, buyur, yaz! Ben, bu kitabet sanatını, bu kalem ve kağıtla icra ettim; elinden gelirse, sen de yap!" diye onu tebkit ettiğin, susturduğun gibi. Sanki Kuran-ı Azimü'ş-Şan da, meydan-ı muarazada muarızlarına karşı şöyle meydan okuyup diyor ki:

"Ey muannidler ve ey, 'Kuran, beşer kelamıdır.' diye iddia eden müddeiler! Haydi, hodri meydan! Siz, kelamın umeraları, reislerisiniz! İşte bu madde ve me`haz ki elinizdedir, muhaveratınızda onları, o madde ve malzemeleri kullanıyorsunuz. Bu gördüğünüz harika i`caz sanatını, ondan yapıyorum."

Yani Kuran, i`cazının madde ve me`hazını muhataba göstermekle, muaraza niyeti taşıyanlara karşı meydan okuyarak diyor ki:

"İşte, i`caz sanatını, şu gördüğünüz heca harflerinin nazm ve nakışlarından yaptım. Buyurunuz meydana! Siz de, bu harflerle Kuranın benzerini yapınız!" diye onları tahkirkarane tebkit eder, tekdir eder, susturur.

• Dördüncüsü:

Surelerin başlarındaki bu takti-i huruf ki, manadan soyulmuş, manaları ihmal edilmiş olduğuna remz eder. İşte bu hece harflerinin, bu tarzdaki zikri, muarızlarını hüccetsiz bırakmaya, hüccetlerini ortadan kaldırmaya işarettir. Zira onlar, guya Kurana karşı muaraza ve mukabele edememelerinin sebebi olarak, şu hüccetleri ileri sürüp şöyle diyorlardı:

“Kuranda ahkam, kasas, hakaik vardır. Biz ise, hakaiki, kasasları ve ahkamları bilmiyoruz ki, ona karşı mukabele edelim. Bunları bilseydik, biz de muaraza ederdik.

İşte Kuran-ı Kerim, bu huruf-u mukattaa ile onlara meydan okuyarak diyor ki:

“Ben, sizden, Kuranın hakaik ve ahkamına benzer bir hakikat ve hüküm getirmenizi istemiyorum. Ancak nazm-ı belağatta onun benzerini getiriniz. Bu hususta ona bir nazire yapınız. Velev ki, müfteriyattan ibaret olsun.”

Evet, Kuran-ı Mu’cizu’l-Beyan, zahiren bir mana ifade etmeyen harflerin lisan-ı haliyle ilan ediyor ki:

“Ben, sizden beliğ manaları, hükümleri, hakikatleri ifade eden yüksek hutbeleri ve nutukları istemiyorum. Yalnız şu ta’dad ettiğim harflerden bir nazire yapınız, velev iftira ve hikayelerden ibaret olsun!”

• Beşincisi:

ا، ل، م *gibi harfleri, mesela, “*ا, ل, م*” gibi isimlerile tabir ve zikr etmek, ehl-i kıraat ve erbab-ı kitabetin ittihaz ettikleri usuldür. Halbuki bu kelamı, kendilerinden işittikleri zat-ı Ahmediyye (aleyhisselatü vesselam), muhitiyle beraber ümmi bir kavim idiler. Okumak ve yazmak bilmezlerdi. Bununla beraber, bu zat-ı ümmi (a.s.m), onlarla karşılaşıp tebliğ-i risalet ettiği ilk vakitte, onların beklentilerinin, intizarlarının hilafiyle onları karşılıyor. Yani, ehl-i kıraat ve erbab-ı kitabetin en dahileri bile aciz kaldıkları bir kelamla onlara hitab ediyor; dem ve damarlarına vuruyor. Bu seciyyeden, bu manzaradan anlaşılıyor ve bu vaziyyet remz ediyor ki:*

Bu kelam-ı beliğ ve mu’ciz, o ümmi zattan (a.s.m) tevellüd etmiyor; onun malı değildir. Belki, Mütekellim-i Ezeli olan Halık-i Kai-

nat tarafından Cibril-i Emin vasıtasıyla Ona ilka ediliyor; Ona, canib-i İlahiden nazil oluyor, Arş-ı Azamdan geliyor.

Demek, hem Söyleyen, hem dinleyen ümmi olduklarına nazaran, bu tabirler, söyleyenden doğmuyor ve onun ihtiva ettiği ahkam ve manalar, Onun kelamı değildir. Belki başka bir yerden, canib-i İlahiden Ona nüzul ediyor.

• Altıncısı:

Tahkik, harfleri tadad ile hecelemek, kıraatın esası ve başlangıcıdır. Yani (harfleri tadad ile hecelemek), yeni kıraate ve kitabete başlayan mübtedilere mahsustur. Bu husus ima eder ki:

Kuran-ı Hakim, hususi bir tarikin müessisidir. Kendine mahsus bir metodla insanları irşad ediyor. Ümmi bir kavme, mübtedi bir muhite muallimlik yapıyor.

Ey arkadaş! Bu letaifin hatlarından, iplerinden – her ne kadar bazıları ince de olsa – dokunan yüksek nakş-ı belağatı görmeyen adam, sanat-ı belağat erbabından değildir. Öyle ise, ehl-i belağata müracaat etsin; sanat-ı belağatta onların fetvalarına uysun; onları taklid edib reylerine tabi olsun.

İkinci Bölmə

Sen bil ki, الٓمٓ , kar-ı asa gibidir. Yani الٓمٓ ile sureye başlamak, bastonla kapıyı çalmak gibidir. Yani, içeridekileri uyandırmak, ikaz etmek maksadıyla kapıyı vurmak gibidir. Sami'leri, meani-i Kurana karşı uyandırıp ikaz eder; dikkate, teemmüle, tedebbüre sevk eder.

Müəllifimiz Ustad Nursi, surənin الٓمٓ ilə başlamasını, ***"kar-ı asa"*** -ya, yəni əsa ilə qapını vurmağa, muxatabını bir səs ilə oyandırmağa, diqqətini çəkməyə bənzətmişdir. Bunu izah etmək üzərə deyir:

الٓمٓ 'in Quranın ikinci surəsinin baş qismində gəlməsi, çobanın əsasını yerə vurmasına bənzəyir."

Bəli, çobanın, qoyunlarına xəbərdarlıq etməsi, əsa'sı ilədir. Yəni çobanın əsasını yerə vurması ilə heyvan dərhal işi anlayır, ya hərəkət edir, ya da geri qayıdır.

Eynilə, الٓمٓ də, sami'ni (dinləyəni) oyandırır. Qeyr-i adiliyindən dolayı, zehnini, hissiyyatını hərəkətə keçirir.

"Şöyle ki:

Tahkik, الٓمٓ ***, bu tarzdakı garabetiyle, yani huruf-u mukattaa şeklinde gelmesiyle, acib ve garip olan bir şeyin bir hadisenin taliası, yani keşif kolu ve mukaddimesi olduğunu gösterir.***

Evet, الٓمٓ ***ve onun emsalinde, göze çarpan garabet şudur:***

Bu harfler, pek garib ve acib bir şeyin mukaddimesi ve keşif kolları hükmünde olduklarına işaret ederler."

Bu hərflərin hər biri, sanki bir şifrə olmuş, çox qərib, qeyr-i adi bir şeyin kəşfiyyatçısı, xəbərçisi mənasındadır. Necə ki, xəzinə axtaranlar, bir xəritəni başa düşməyə çalışır və xəritədəki hər bir simvolun bir mənaya və ip ucuna işarət etdiyini bilirlər.

Eynilə, bunun kimi, sanki bu hərflər də, Quran xəzinəsinin şifrələri, çox qərib və qeyr-i adi şeylərin müqəddimə və kəşfiyyatçısı olmuş və diqqətli şəxslərin nəzərinə, bu şəkildə görünmüşdür.

"Birinci Mebhasta olduğu gibi, bu İkinci Mebhasta dahi çok letaif ve esrar vardır:

• Birincisi:

Tahkik, bazı surelerin başlarındakı takti-i huruf ve tehecci ile isimleri hecelemek, müsemmanın me'hazına ve neden neşet ettiğine işarettir."

....

Şərhi:

Birinci incə məna

Bu "İkinci Məbhas", çətin və müşkil bir yerdir. Bu səbəblə, diqqət lazımdır. Bu bölmədə də, bəlağatın çox incə nüqtələri mövcuddur. Onlardan:

• Birincisi: İsimlərdəki təhəcci, yəni isimləri hecalandırmaq, hurufu'l-muqattaa şəklində yazmaq, müsəmmanın doğduğu maddənin cinsinə işarətdir.

İsimdə "təhəcci" və "taqti", yəni ismi hecalamaq, kəsik-kəsik oxumaq deməkdir. Məsələn, ismi الٓمٓ şəklində yazmaq və bunu "əlif, lam, mim" şəklində oxumaq, müsəmmanın doğduğu maddənin cinsinə işarət edər. Burda müsəmma, Quran'dır. İsim, الٓمٓ 'dir. الٓمٓ 'dən murad olunan, Qurandır.

Müəllif Ustad Nursi, burda, الٓمٓ 'i, Quranın adı olaraq qəbul etmişdir. Bəli, الٓمٓ 'in bir təvili də, budur. Bu isimdə təhəcci, müsəmmanın nədən mürəkkəb olduğuna dəlalət edir. Yəni, Quran, bu hərflərdən mürəkkəbdir.

• *İkincisi:*

"Bu harflerin taktii (mukattaa şeklinde gelişi), müsemmanın vahid-i itibari olup mürekkeb-i mezci olmadığına işarettir."

....

Şərhi:

Birinci incə məna

الـــم şəklindəki taqti-i huruf işarət edir ki, müsəmma olan Quran, vahid-i etibaridir; mürəkkəb-i məzci deyildir. Yəni Quran, nə vahid-i həqiqidir, nə də mürəkəbb-i məzcidir. Bəlkə vahid-i etibaridir.

Vahid-i etibari: Həqiqətdə vücudu, varlığı olmayıb, varlığı, farazi olaraq qəbul edilən şeydir.

Məsələn, ağırlıq üçün kilo; uzunluq üçün metrə, vahid-i etibaridirlər. Bunların həqiqi bir vücudu yoxdur, farazi olaraq var qəbul edilmişlərdir.

Tərkib-i məzci: Bir-birindən fərqli məna ifadə edən kəlimələrin yan-yana gətirilərək, tək bir isim qılınmasıdır.

Məsələn, "kitab" və "xana" kəlimələrini yan-yana gətirərək, "kitabxana" ismini meydana gətirsək, bu, tərkib-i məzci olur. Tərkib-i məzcidə, ismin bir kəliməsi, müsəmmaya dəlalət etməz. Misaldan yola çıxarsaq, nə "kitab" kəliməsi, nə də "xana" kəliməsi, müsəmmaları olan "kitabxana" sözünə dəlalət etməzlər. Müsəmmaya, ancaq tərkib-i məzci olan tamamı dəlalət edər.

Quran, tərkib-i məzci deyildir. Əgər tərkib-i məzci olsaydı, hər bir ayətə Quran deyilməz, bütün ayətlərin bir araya gəlməsilə meydana gələn kitaba Quran deyilərdi. Halbuki Quranın hər bir ayəti də,

Qurandır, hər bir kəliməsi də Qurandır. الٓمٓ ayəti də, tək başına Qurandır. Çünki Quran, vahid-i etibaridir. Yəni Quranın hamısına Quran deyildiyi kimi, hər bir cüzünə də Quran deyilir. Quranın tamamı, ayət-ayət toplanıb sonra Quran olmur. Əgər Quran, vahid-i həqiqi, ya da tərkib-i məzci olsaydı, o vaxt bütün surələr toplanar, sonra Quran olardı.

Bu məsələnin anlaşılması üçün başqa bir misal:

Məsələn, birinə "Yusif" ismini verdiyimizdə, bu isim, o şəxsin bütün cüzlərinə şamil olmaz. Onun əlinə, qoluna, gözünə və ya başqa bir cüzünə "Yusif" deyilməz. Yusif, o insanın bütün cüzlərindən (parçalarından) meydana gələn bütünün adıdır.

Demək, müsəmma, vahid-i həqiqi olarsa, ismi, onun cüzlərinə verilə bilmir; əksinə, bütün cüzlərdən meydana gələn bütünə o isim verilə bilir.

Bir başqasının ismi də, "Ömər Faruq" olsun. Bu da, bir tərkib-i məzcidir. Tərkib-i məzci olan bir ismin müsəmmaya dəlalət edə bilməsi üçün, tamamının söylənməsi lazımdır. Nə "Ömər" ismi, nə də "Faruq" ismi, tək başına müsəmma olan "Ömər Faruq"a dəlalət etməz.

Demək, tərkib-i məzci olan bir ismin bir cüzü, müsəmmaya dəlalət etmir. Müsəmmaya, ancaq tamamı dəlalət edir.

Quran, nə vahid-i həqiqi, nə də tərkib-i məzcidir. Quran, vahid-i etibaridir. Həqiqətdə bir vücudu yoxdur, vücudu, etibaridir. Yəni sanki çox cüzlərdən meydana gəlmiş bir mənəvi şəxsiyyətdir. Hər bir cüzü, bu mənəvi şəxsiyyətin ismilə müsəmmadır. Quranın bütününə Quran deyildiyi kimi, hər bir ayətinə, hətta hər bir kəliməsinə də, Quran deyilir. Bundan dolayıdır ki, الٓمٓ deyən, ***"Mən, Quran oxudum."*** deyə bilər.

Hurufu'l-muqattaanın taqtiinin, müsəmmanın vahid-i etibari olub tərkib-i məzci olmadığına işarəti, budur:

Tərkib-i məzci olan bir ismin tamamı zikr edilmədikcə, müsəmmanın nə olduğunu başa düşmərik. Bunu yuxarıda izah etdik. Quranda isə, sadəcə الٓمٓ deyilsə, bunun Quran olduğunu başa düşərik. Hətta كهيعص ’nin düzülüşündən, sadəcə كـه deyilsə, ***“Bu, Qurandır.”*** deyərik.

Bax bu cəhətlə, bu hərflərin taqtii, müsəmmanın vahid-i etibari olub, tərkib-i məzci olmadığına işarət olmuş olur. Yəni, bu kitabın Quran olduğunu, bu hərflərin taqtii ilə (kəsik-kəsik oxunması ilə) başa düşə bilirik. Bu da, Quranın, vahid-i etibari olduğuna işarət edir.

Ustad Nursi, yenə “İşaratu’l-İ’caz” risaləsində, bu məsələ haqqında deyir:

“Kur’an’ın küllü cüzlerinde göründüğü gibi, cüzleri de Kur’an’ın küllüne ayinedir.”

“Qur’an’ın küllü” demek: **“Qur’an’ın bütünü və tamamı”** demektir. Quran, 114 surədən meydana gələn bir bütündür, yəni tək kitabdır.

Quranın hər bir surəsi isə, bu küllün – yəni Quranın – bir cüzüdür. Quranın küllü, cüzlərində də görsənir. Yəni Quranın bütünündə bildirilən həqiqətlər, Quranın cüzü olan surələrdə də bildirilir. Ta ki, Quranın bütününü oxumayanlar, Qurandan nəsibsiz qalmasın; Quranın bir surəsini oxumaqla da, həqiqətlərdən hissədar olsunlar.

Quranın bütünü, cüzlərində göründüyü kimi; cüzləri də, Quranın küllünə aynadır. Zatən küll cüzdə görsəndiyində, istər-istəməz, cüz, küllə ayna olacaqdır.

“Ustad Nursi, yenə Fatihədəki həmin yerin təfsirində belə deyir.”

“Bunun içindir ki Kur’an, müşahhas olduğu hâlde, efrad sahibi olan küllî gibi tarif edilir.”

Müşəxxəs: Konkret;

Əfrad: Fərdlər deməkdir.

Bu cümləni başa düşə bilmək üçün, ilk əvvəl "külli" məfhumunu başa düşmək lazımdır. Külli'ni anlamaq üçün də, ilk əvvəl küll'ü anlamaq lazımdır. Küll'ü başa düşmək üçün də, cüz və cüzi'ni başa düşmək lazımdır.

Cüz: Küll'ü meydan gətirən parçalardır.

Küll: Parçalardan meydana gələn bütündür.

- Məsələn, mən, bir küll'əm. Əlim, qolum, ayağım və digər əzalarım isə, cüzdür.

- Yenə bir ağac, küll'dür. Ağacın yarpağı, çiçəyi və meyvəsi isə, cüz'dür.

Külli isə: küll hökmündəki varlıqlardan meydana gələn bütündür.

- Məsələn, mən, küll isəm, insan məfhumu küllidir.

- Yenə bir aslan küll'dürsə, heyvan məfhumu küllidir.

Külli'nin xaricdə varlığı yoxdur. Bu, bir şəxs-i mənəvinin, bir növün və bir cinsin ismidir. Zehnlərdə təşəkkül edən bir məna olub bir vücudu, varlığı yoxdur.

Bəzi şeylər vardır ki, bunların vücudu olmamaqla bərabər, yoxluqlarına da hökm edilə bilməz. Məsələn, sağ, sol, alt, üst kimi məfhumlar, bu tip məfhumlardır. Bunların bir vücudları yoxdur, lakin yoxluqlarına da hökm edilə bilməz. Yəni nə vardır, nə də yoxdur. Bunlara, əmr-i nisbi, əmr-i etibari, ya da əmr-i izafi deyilir.

Eynilə, "külli" məfhumu da, əmr-i nisbidir. Küll hökmündəki varlıqların şəxs-i mənəvisini təmsil edir. Bir növə və ya cinsə işarət edir.

Cüzi: Külli'ni meydana gətirən fərdlərdir.

Məsələn, insan növü, külli'dir; bir insan isə, onun cüzi'sidir.

Bir az əvvəl insana "küll" demişdik, indi cüzi dedik. Bu, insanın nisbətinə görədir. Belə ki:

- İnsanın əzalarına cüz nəzərilə baxılarsa, insana küll nəzərilə baxıla bilər. Əgər insan növünə külli nəzərilə baxılarsa, bu səfər insana cüzi nəzərilə baxıla bilər.

- Yenə bir ağaca, meyvəsi, yarpağı və çiçəyi nəzərə alınaraq baxılarsa, ağac, küll; çiçək, meyvə və yarpaqları cüz olur. Əgər ağac növü nəzərə alınsa, bu halda, ağac növü külli, ağacın özü isə, cüzi olur.

İndi Ustadın cümləsinə bir daha qayıdaq:

"Bunun içindir ki, Kur'an, müşahhas olduğu hâlde, efrad sahibi olan küllî gibi tarif edilir."

Quran, müşəxxəsdir, yəni əllə tutulan, gözlə görülən bir kitabdır. Müşəxxəs olan bir şeyə, külli deyə bilmərik. Çünki yuxarıda da izah etdiyimiz kimi, küllinin bir vücud-u xaricisi yoxdur və müşəxxəs deyildir. Quran isə, müşəxxəsdır və bir xarici vücudu vardır.

Bu halda, Qurana külli deyə bilmərik və sadəcə belə deyərik:

Quran, bir küll olub, surələri, bu küllün cüzləridir.

Lakin bu cüzlər – yəni Ustadın "əfrad" dediyi surələr – elə əhatəli, genişdir ki, sanki hər biri, xüsusi bir kitab və risalə hökmündədir. Quranın bütünündə zikr edilən məqsədlər (tövhid, nübüvvət, həşr və ibadət), bu kiçik surələrdə də zikr edilmiş və bu surələr, Quranın bütününə ayna olmuşdur. Bu xüsusiyyətilə, – demək olar ki – cüz hökmündə ikən, küll hökmünü almışdır.

Surəyə küll olaraq baxsaq, surənin ayət və kəlimələri, bu küllün cüzləri hökmündə olarlar. Bu halda, Quran, cüzlərdən meydana gələn bir küll deyil; cüzilərdən meydana gələn bir külli hökmünə keçər. Yəni

hər bir surəsi bir cüzi olub, Quran da, bütün bu cüziləri cəm edən külli bir kitab olar.

Əgər deyilsə:

- Bir az əvvəl, surəyə küll dedik, indi isə, cüzi deyirik. Surə, külldür, yoxsa cüzi?

Cavab olaraq deyirik:

Bu, surənin nisbətinə görədir. Surənin 3 halı vardır:

• Əgər surəyə küll nəzərilə baxarsaq, ayət və kəlimələri, surənin cüz'ü olur;

• Əgər Qurana küll nəzərilə baxarsaq, surə, bu küllün cüz'ü olur;

• Əgər Qurana külli nəzərilə baxarsaq, surə, bu küllinin cüzi'si olur.

Çünki küll, cüzlərdən; külli isə, cüzi'lərdən meydana gəlir.

Təkrar cümləmizə qayıdaq:

Quran, normalda külli deyil, bir külldür. Çünki müşəxxəs şeylərə, külli deyilə bilməz. Ancaq Quran, müşəxxəs olduğu halda – yəni əllə tutulan, gözlə görülən bir kitab olduğu halda – əfrad sahibi olan külli kimi tərif edilir. Yəni hər bir surəsi, cüz hökmündə deyil, cüzi hökmündə qəbul edilir. Bununla da, Quran, əfrad – yəni cüzilər – sahibi bir külli olur.

Quran surələrinin mənasındakı genişliyə və bir küll hökmündə olmasına, Əli (radiyallahu anh), belə diqqət çəkir:

"Bütün səmavi kitabların sirləri, Qurandadır. Qurandakı hər şey, Fatihədədir. Fatihədəki hər şey, Bəsmələ'dədir. Bəsmələdəki hər şey, Bəsmələ'nin B'sindədir. Bəsmələ'nin B'si isə, altındakı nöqtədədir."[1]

---

1 Əli (radiyallahu anh)'ın bu sözünü, imam Quduri, "Yənabiu'l-Məvəddə" adlı əsərində rəvayət etmişdir.

İndi ağla bu sual gələcək:

“Deyək ki, Quranın əsas ünsürləri olan tövhid, nübüvvət, həşr və ibadət, Fatihə surəsində, Fatihənin də, Bəsmələ’də olduğunu başa düşdük. Bəs Bəsmələ, necə Bəsmələ’nin B’sində *ola bilər?”*

Bu suala, belə cavab verərik:

Biz desək ki:

- Allah Taala, bu böyük əncir ağacını kiçik toxumuna yerləşdirmişdir.

Bu sözümüzə qarşı biri də desə:

“Bu ağacın kökü var, budaqları var, yarpaqları, meyvələri və digər cihazları var. Bu böyük ağac, bu toxuma necə sığa bilər?”

Ona cavab olaraq deyərik:

- *“At torpağa və gözlə. Bütün bu əzaların ondan çıxdığını görəcəksən...”*

Bəli, bu böyük ağacın bir toxumda yerləşdirildiyini görmək üçün, toxumu torpağa atıb gözləmək lazımdır.

Həm: *“Bu böyük ağac, bu toxumun içindədir.”* demək, *“Ağac, cismilə bu toxumun içindədir.”* demək deyildir.

- Bəs elə isə, nə deməkdir?

- *“Ağacın plan və proqramı, bu toxumda yazılmış və qeyd edilmişdir.”* deməkdir.

Eynilə, bunun kimi: *“Bəsmələ, B’də yazılmışdır.”* demək də, *“Bəsmələ’nin bütün mənası, B’dədir.”* demək deyildir. Bəlkə: *“Quranın 4 əsas məqsədi olan tövhid, nübüvvət, həşr və ibadətə* (*ədalətə), b ilə də çata bilərsən.”* deməkdir.

Fəxrəddin ər-Razi isə, Əli (radiyallahu anh)’ın adını çəkmədən, “Deyilir ki...” deyərək, bu rəvayəti nəql etmişdir. (Razi, 1/98)

Əgər desən:

“Elə isə, bu hərfdən, bu 4 məqsədə necə çata bilərsən?”

Belə deyərik:

Bir kənd, muxtarsız; bir iynə, ustasız; və bir hərf, katibsiz olmaz. Ortada bir “b” hərfi varsa, əlbəttə bunun bir Katibi olmalıdır. Bax “b” hərfi, varlığı ilə, Katibi olan Allah Taala’nın varlığını isbat edir.

Madam ki, bu “b” hərfinin bir Sahibi var və bu Zat, bu hərfi inzal etmiş (endirmiş)’dir. Əlbəttə Özünə inzal etdiyi zat, Onun elçisi və rəsulu olmalıdır. Bu da, nübüvvəti isbat edir.

Madam ki, bu Zat, “b” hərfi ilə varlığını bildirmiş və bir zatı da, Özünə elçi seçmişdir. O halda, bizdən istədiyi bir şeylər vardır. Bizdən istədiyi bir şeylər varsa, əlbəttə ki, istəklərini yerinə yetirənlərə bir mükafatı və yerinə yetirməyənlərə də cəzası olacaqdır. Bu da, cənnət və cəhənnəmi, dolayısı ilə həşri iqtiza (gərəkdirir) və isbat edir.

Həm madam ki, Özündən xəbərdar etmişdir, əlbəttə bizə bir şeylər əmr edəcək. Əgər adil bir Zatdırsa – ki, elədir – ədaləti də əmr edəcək. Bu da, ibadət və ədaləti isbat edir, ki, saydığımız bu 4 ünsür, Quranın əsas məqsədləridir.

• Üçüncüsü:

Takti ile tehecci yapmak (yani harfleri hecelemek), i'caz sanatının maddesine telmihtir. Aynen kitabette, hüsn-ü hatta, sana karşı meydan okuyup muaraza eden adama karşı, onu muarazadan men etmek ve mağlub etmek maksadıyla, ona şöyle dersin:

"Haydi, göreyim seni! İşte sana kağıt ve kalem, buyur, yaz! Ben, bu kitabet sanatını bu kalem ve kağıtla icra ettim; elinden gelirse, sen de yap!" diye onu tebkit ettiğin, susturduğun gibi. Sanki Kuran-ı Azimü'ş-Şan da, meydan-ı muarazada muarızlarına karşı şöyle meydan okuyup diyor ki:

"Ey muannidler ve ey, 'Kuran, beşer kelamıdır.' diye iddia eden müddeiler! Haydi, hodri meydan! Siz, kelamın umeraları, reislerisiniz! İşte bu madde ve me`haz ki elinizdedir, muhaveratınızda onları, o madde ve malzemeleri kullanıyorsunuz. Bu gördüğünüz harika i`caz sanatını, ondan yapıyorum."

Yani Kuran, i`cazının madde ve me`hazını muhataba göstermekle, muaraza niyeti taşıyanlara karşı meydan okuyarak diyor ki:

"İşte, i`caz sanatını, şu gördüğünüz heca harflerinin nazm ve nakışlarından yaptım. Buyurunuz meydana! Siz de, bu harflerle Kuranın benzerini yapınız!" diye onları tahkirkarane tebkit eder, tekdir eder, susturur.

....

Şərhi:

• Üçüncü incə məna:

O incəliklərdən biri də budur ki:

Quran-i Kərim, الٓمٓ şəklində təhəcci edərək, yəni hərflərin hər birini tələffüz edərək, muarızlarına (qarşı gələnlərə) meydan oxuyur və onlara belə fərman buyurur:

“Baxın, bəlağatımın əsas maddələrini sizə göstəririrəm. Bu, 28 hərfdir. Elə isə, buyurun meydana! Siz də gəlin və bu maddələrdən Quranın bir bənzərini və ya ən qısa surəsinin bir bənzərini yazın!”

Beləcə, muarızlarını, zidd olanları aciz buraxır.

Necə ki, kitabət (yazı) sənətində, bir adam səninlə muarazaya girişsə:

“Mən, bu mövzuda səndən daha məharətliyəm, səndən daha yaxşı yazaram.” desə, əlbəttə sən, o adamın qarşısına qələm və kağız qoyub ona belə deyəcəksən:

“Al, bu qələm, bu da kağız. Mən, bunlarla bu mükəmməl yazını yazdım. Sən də, bənzərini yaz!” deyə, onu muaraza meydanına dəvət edib iddiasını isbatlamağını istəyəcəksən.

Quran da, bəlağat əhlinə təhəddi edərək, meydan oxuyaraq eynilə deyir:

“Ey inadçılar və ey muarazaya cəhd edənlər! Ey bəlağat və fəsahat əhli olduqlarını iddia edənlər! Siz iddia edirsiniz ki, biz, kəlamın rəisləriyik. Özünüzü, kəlamın rəisləri olaraq qəbul edirsiniz. Yəni siz, guya ki, əhl-i bəlağat və əhl-i fəsahatsınız. Elə isə, buyurun meydana! Bu maddə ki, əlinizin altındadır, o da, 28 hərfdir. O maddə ki, bəlağat əsərini (yəni Quranı), bunlardan düzəldib göstəririrəm. Siz də, əlinizdəki bu maddədən, Mənim düzəltdiyim kimi bir bənzərini düzəldin.”

Bəli, əzəli kəlam sahibi olan Allah, bu hərflərlə, Quran-i Kərimin bir bənzərini gətirmək xüsusunda muarız və muannidlərə (inadçılara) qarşı meydan oxumaqda; və Quran-i Kərimin, surələrinin başında yer alan bu hurufu'l-muqattaa və bənzəri hərflərdən meydana gəldiyini bildirməkdədir. Çünki onların da kəlamlarının təməlini, bu heca hərfləri meydana gətirməkdədir. Quran, əhl-i şirk və küfrə meydan oxuyaraq, mənən belə deyir:

"Ey insanlar! Quranın bütün ayətləri, bu kimi hərflərdən meydana gəlmişdir. Belə olduğu halda, niyə sizlər, bu hərflərdən meydana gələn bir ayət, ya da surənin bir bənzərini meydana gətirə bilmirsiniz?

Elə isə, acizliyinizi etiraf edin və Quran-i Kərim'in əbədi bir möcüzə olduğunu qəbul edin. Əgər qəbul etməzsəniz, dünya və axirətdə əzaba düçar olacaqsınız."

Allah Taala, bu hərfləri, kafirlərin əleyhinə dəlil olmaq üzərə zikr etmişdir. Çünki Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və sələm), onlara,

- Quranın bir bənzərini **(İsra: 88)**; və ya
- 10 surəsinin **(Hud: 13)**; və ya
- tək 1 surəsinin **(Bəqərə: 23)**;

bənzərini gətirmələrini, meydan oxuyaraq təklif edib, onlar da bunu edə bilməyincə, Allah Taala, Quranın bu hərflərdən başqa bir şeydən mütəşəkkil olmadığına; onların da, bu hərflərdən meydana gələn kəlimələrlə kəlam etdiklərinə, danışdıqlarına, bəlağət və fəsahat qaydalarını bildiklərinə, bu səbəblə də, Quranın bir bənzərini gətirmələri gərəkdiyinə diqqətlərini çəkmək üçün, bu hurufu'l-muqattaanı endirdi.

Kafirlərin, Quranın bir bənzərini gətirə bilməmələri, Quranın, bir bəşər uydurması olmadığına, Allah tərəfindən endirildiyinə dəlalət və şəhadət edər.

• *Dördüncüsü:*

Surelerin başlarındaki bu takti-i huruf ki, manadan soyulmuş, manaları ihmal edilmiş olduğuna remz eder. İşte bu hece harflerinin, bu tarzdaki zikri, muarızlarını hüccetsiz bırakmaya, hüccetlerini ortadan kaldırmaya işarettir. Zira onlar, guya Kurana karşı muaraza ve mukabele edememelerinin sebebi olarak, şu hüccetleri ileri sürüp şöyle diyorlardı:

"Kuranda ahkam, kasas, hakaik vardır. Biz ise, hakaiki, kasasları ve ahkamları bilmiyoruz ki, ona karşı mukabele edelim. Bunları bilseydik, biz de muaraza ederdik.

İşte Kuran-ı Kerim, bu huruf-u mukattaa ile onlara meydan okuyarak diyor ki:

"Ben, sizden, Kuranın hakaik ve ahkamına benzer bir hakikat ve hüküm getirmenizi istemiyorum. Ancak nazm-ı belağatta onun benzerini getiriniz. Bu hususta ona bir nazire yapınız. Velev ki, müfteriyattan ibaret olsun."

Evet, Kuran-ı Mu'cizu'l-Beyan, zahiren bir mana ifade etmeyen harflerin lisan-ı haliyle ilan ediyor ki:

"Ben, sizden beliğ manaları, hükümleri, hakikatleri ifade eden yüksek hutbeleri ve nutukları istemiyorum. Yalnız şu ta'dad ettiğim harflerden bir nazire yapınız, velev iftira ve hikayelerden ibaret olsun!"

....

Şərhi:

• Dördüncü incə məna:

O incə mənalardan biri də budur ki:

Mənanın ehmal edilməsinə rəmz edən taqti-i hurufla, yəni الــٓمٓ şəklində gətirməklə işarət edir ki, normalda bu şəkildə yazılan hərflərin bir mənası yoxdur, mühməldir. الــٓمٓ və bənzəri hurufu'l-muqattaa, taqti hərfləridir, yəni zahirən bir məna ifadə etmir. Bax bu surətlə, onların bütün hüccətlərini kəsir, onları dəlilsiz buraxır və susdurur. Belə ki:

Kafirlərin hüccətləri bu idi ki, onlar deyirdilər:

"Biz, həqiqətləri, qissələri və əhkamı (hökmləri) bilmirik ki, Quranla muaraza edə bilək."

Mətndə keçən "həqiqətlər" kəliməsindən murad: kainatın həqiqətləri olan Allahın isim və sifətləri; mələklərin mahiyyəti; qədər kimi həqiqətlərdir.

Quranla muarazaya girişə bilməyəcəklərini başa düşənlər deyirdilər ki:

"Biz, bu növ həqiqətləri bilmirik. Peyğəmbərlərin qissələrini də bilmirik. Şəriətin hökmlərini də bilmirik. Bu cəhətdən, Qurana qarşı gələ biləcək gücümüz yoxdur. Sadəcə nəzmi, yəni kəlimələrin düzülüşünü bilirik. Sən, bu cəhətlə bizimlə danış, əlindən gəlirsə, bizi bu cəhətlə məğlub et."

Bax, Quran, الــٓمٓ kimi zahirən bir məna ifadə etməyən hərflərlə surəyə başlamaqla, muarızlarına meydan oxuyaraq deyir:

"Sizdən, həqiqətlər, əhkam və qissələr kimi məna ifadə edən cümlələr gətirməyinizi istəmirəm. Sizdən, mənanın həqiqətini, doğrulu-

ğunu da istəmirəm. Onun ifadə etdiyi həqiqətləri, əhkamları zatən başa düşmürsünüz. Yetər ki, nəzm-i bəlağatda Quranın bənzərini gətirin. Vələv müftəriyyat olsun. Əgər gücünüz çatırsa, bu hərflərin nəzminə bənzər bir nəzmi gətirməyinizi istəyirəm. Bunu da gətirə bilmədiniz və gətirə bilməyəcəksiniz. Elə isə, haqq Kəlamullah olduğunu qəbul edib iman dairəsinə girin!" deməklə onları susdurur. Müəllifimiz Ustad Nursi (rahiməhullah), "Sözlər" əsəri, 25-ci söz olan: "Mu'cizat-ı Quraniyə" risaləsində belə deyir:

Makam-ı ifham ve ilzamda (qarşı tərəfi susdurmaq və aciz buraxmaq məqamında) binler misallerinden yalnız şu iki misale bak:

Birinci misal:

وَاِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ
وَادْعُوا شُهَدَاۤءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Yani:

"Eğer bir şüpheniz varsa, size yardım edecek, şehadet edecek bütün büyüklerinizi ve taraftarlarınızı çağırınız, birtek sûresine bir nazire yapınız."

İşârâtü'l-İ'câz'da izah ve ispat edildiği için, burada yalnız icmâline işaret ederiz. Şöyle ki:

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan (bəyanı möcüzə olan Quran) diyor:

Ey ins ve cin! Eğer Kur'ân, kelâm-ı İlâhî (Allahın kəlamı) olduğunda şüpheniz varsa, bir beşer kelâmı olduğunu tevehhüm ediyorsanız (zənn edirsinizsə), haydi, işte meydan, geliniz! Siz dahi ona Muhammedü'l-Emin dediğiniz zat gibi okumak-yazmak bilmez, kıraat (oxu) ve kitabet (yazı) görmemiş bir ümmîden, bu Kur'ân gibi bir kitap getiriniz, yaptırınız.

Bunu yapamazsanız, haydi, ümmî olmasın, en meşhur bir edip (ədəbiyyatçı), bir âlim olsun.

Bunu da yapamazsanız, haydi, birtek olmasın, bütün büleganız (bəlağatçılarınız), hutebânız (xatibləriniz), belki bütün geçmiş beliğlerin (bəlağatçıların) güzel eserlerini ve bütün gelecek ediplerin yardımlarını ve ilâhlarınızın himmetlerini beraber alınız, bütün kuvvetinizle çalışınız, şu Kur'ân'a bir nazire (bənzərini) yapınız.

Bunu da yapamazsanız, haydi, kabil-i taklit (təqlid edilməsi mümkün) olmayan hakaik-i Kur'âniyeden (Quran həqiqətlərindən) ve mânevî çok mu'cizâtından kat'-ı nazar (mənəvi bir çox möcüzələrini də keçdik), yalnız nazmındaki belâğatine nazire (sözlərinin düzülüşündəki bəlağata misil) olarak bir eser yapınız.

فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ [1] *ilzamıyla (susdurması ilə) der:*

Haydi, sizden mânânın doğruluğunu istemiyorum. Müftereyat (iftiralar, böhtanlar) ve yalanlar ve bâtıl hikâyeler olsun. Bunu da yapamıyorsunuz.

Haydi, bütün Kur'ân kadar olmasın, yalnız بِعَشْرِ سُوَرٍ *"on sûresine nazire getiriniz."*

Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi, birtek sûresine nazire getiriniz.

Bu da çoktur. Haydi, kısa bir sûresine bir nazire ibraz ediniz (ortaya qoyun).

Hattâ, madem bunu da yapmazsanız ve yapamazsınız. Hem bu kadar muhtaç olduğunuz halde,çünkü haysiyet ve namusunuz, izzet ve dininiz, asabiyet (qövmiyyətçilik) ve şerefiniz, can ve malınız, dünya ve âhiretiniz buna nazire getirmekle kurtulabilir.

---

1 Hud: 13

Yoksa dünyada haysiyetsiz, namussuz, dinsiz, şerefsiz, zillet içinde, can ve malınız helâkette mahvolup; ve âhirette

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

"...onda yanacağı insanlardan və daşlardan olan, kafirlər üçün hazırlanmış oddan çəkinin.[1]" işaretiyle, Cehennemde haps-i ebedî (əbədi həbs) ile mahkûm; ve sanemlerinizle (bütlərinizlə) beraber ateşe odunluk edeceksiniz.

Hem madem sekiz mertebe aczinizi anladınız. Elbette sekiz defa, Kur'ân dahi mu'cize olduğunu bilmekliğiniz gerektir. Ya imana geliniz veyahut susunuz, Cehenneme gidiniz!

İşte, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyânın makam-ı ifhamdaki ilzamına (bəyanı möcüzə olan Quranın dəlillə susdurma məqamına) bak ve de:

لَيْسَ بَعْدَ بَيَانِ الْقُرْاٰنِ بَيَانٌ

Evet, beyan-ı Kur'ân'dan (Quranın bəyanından) sonra beyan olamaz; ve hacet kalmaz.[2]"

Şanı böyük olan Quran, münkirlərə (inkar edənlərə), 8 mərtəbədən meydan oxumuşdur. Bu 8 mərtəbə, aşağıdakılardır:

1-ci Mərtəbə: Əgər bu kitabın, Allahın kəlamı olduğundan şübhəniz varsa, yəni bu kitabı ümmi (oxuma-yazması olmayan) bir Zatın yazdığını iddia edirsinizsə, o halda, oxuma-yazma bilməyən biri, belə bir kitab yazsın, görək. Əgər bu kitabı, – haşa – bir bəşər yazıbsa, onun kimi oxuma-yazma bilməyən biri də yaza bilər. Yazsın, gətirsin, görək!

Bu meydan oxumağa qarşı müşriklərin səsi çıxmayınca, Quran, ikinci dəfə meydan oxudu:

1 Bəqərə: 24

2 1-ci Şulə, 1-ci Şua, 2-ci Surət, 5-ci Nöqtə, s. 373-375

2-ci Mərtəbə: Madam ki, oxumaq-yazmaq bilməyən biri, belə bir kitab yaza bilmir. Qoy o şəxs, oxumaq-yazmaq bilsin. Həm alim və bəlağat əhli kimsə olsun. Quran kimi bir kitab yazsın!

Quranın bu meydan oxuyuşuna, o zamanın belə dahi ədibləri, ədəbiyyatçıları səssiz qalmış və Quran kimi bir kitab yaza bilməmişlərdir.

Bundan sonra, Quran, üçüncü dəfə meydan oxudu:

3-cü Mərtəbə: Madam ki, tək başınıza belə bir kitab yaza bilmirsiniz, o halda birləşin, əl-ələ verin, bütün ədiblərinizi və bəlağatçılarınızı toplayın, əvvəl yazılmış əsərlərdən istifadə edin, hətta güvəndiyiniz ilahlarınızı da köməyə çağırın və Quran kimi bir kitab yazın.

Quranın bu meydan oxuyuşuna da, müşriklər səssiz qalmış və Quran kimi bir kitab yaza bilməmişdilər.

Bundan sonra, Quran, dördüncü dəfə meydan oxudu:

4-cü Mərtəbə: Madam ki, Quranın bütün incəliklərinə bənzər bir kitab gətirə bilmirsiniz, o halda, sadəcə bəlağatına bənzər bir kitab yazın. Bunu edin və Quranın sizin haqqınızdakı iddiasını çürüdün.

Quranın bu meydan oxumasına da müşriklər səssiz qalmış və Quranın bəlağatına bənzəyən bir kitab gətirə bilməmişdilər.

Bu səfər, Quran, beşinci mərtəbədən belə meydan oxudu:

5-ci Mərtəbə: Madam doğru xəbərlərdən Quranın bəlağatına bənzər bir kitab gətirə bilmirsiniz, o halda, verdiyi xəbərlərin doğru olmasını da sizlərdən istəmirik. Verdiyi xəbərlər yalan olsun, əhəmiyyətli deyil, sadəcə bəlağatına bənzəsə kifayətdir. Bunu edin!

Müşriklər bu meydan oxumağa qarşı da çarəsiz qalınca, Quran, altıncı dəfə belə meydan oxudu:

6-cı Mərtəbə: Madam Quranın tamamına bənzər bir kitab gətirə bilmirsiniz, elə isə, 10 surəsi qədər bir kitab yazın və Qurana bənzətməyə çalışın.

Müşriklər, 10 surənin də bənzərini gətirə bilməyincə, Quran, yeddinci dəfə belə meydan oxudu:

7-ci Mərtəbə: Madam 10 surəyə bənzər bir kitab yaza bilmirsiniz, qoy 10 surə olmasın, sadəcə 1 surəsinə bənzəsin, bu da kifayət edər. Bunu edin və Quranın iddiasını çürüdün.

Müşriklər, bunu da edə bilmədilər və Quranın 1 surəsinə bənzər bir kitab yaza bilmədilər. Bunun üzərinə, Quran, səkkizinci və ən son dəfə belə meydan oxudu:

8-ci Mərtəbə: Madam ki, uzun bir surəyə bənzər bir surə gətirə bilmirsiniz, o halda, o gətirəcəyiniz surə, uzun olmasın, qısa olsun, qısa bir surənin bənzərini gətirin. Heç olmazsa, bunu edin!

Müşriklər, Quranın bu meydan oxumasına qarşı da səssizliklərini poza bilmədilər və nəhayətində məğlub oldular.

• Beşincisi:

“ ا، ل، م gibi harfleri, mesela, ‘Elif, Lam, Mim’ gibi isimlerile tabir ve zikr etmek, ehl-i kıraat ve erbab-ı kitabetin ittihaz ettikleri usuldür. Halbuki bu kelamı, kendilerinden işittikleri zat-ı Ahmediyye (aleyhisselatü vesselam), muhitiyle beraber ümmi bir kavim idiler. Okumak ve yazmak bilmezlerdi. Bununla beraber, bu zat-ı ümmi (a.s.m), onlarla karşılaşıp tebliğ-i risalet ettiği ilk vakitte, onların beklentilerinin, intizarlarının hilafiyle onları karşılıyor. Yani, ehl-i kıraat ve erbab-ı kitabetin en dahileri bile aciz kaldıkları bir kelamla onlara hitab ediyor; dem ve damarlarına vuruyor. Bu seciyyeden, bu manzaradan anlaşılıyor ve bu vaziyyet remz ediyor ki:

Bu kelam-ı beliğ ve mu’ciz, o ümmi zattan (a.s.m) tevellüd etmiyor; onun malı değildir. Belki, Mütekellim-i Ezeli olan Halık-i Kainat tarafından Cibril-i Emin vasıtasıyla Ona ilka ediliyor; Ona, canib-i İlahiden nazil oluyor, Arş-ı Azamdan geliyor.

Demek, hem Söyleyen, hem dinleyen ümmi olduklarına nazaran, bu tabirler, söyleyenden doğmuyor ve onun ihtiva ettiği ahkam ve manalar, Onun kelamı değildir. Belki başka bir yerden, canib-i İlahiden Ona nüzul ediyor.”

....

Şərhi:

• Beşinci incə məna:

Quran, hərfləri, isimlərilə söyləyir. Məsələn, الٓمٓ deyir. Hərfləri isimlərilə söyləmək, qiraət və kitabət əhlinin sənətidir. Halbuki Quranı Özündən eşitdiyimiz bu Şəxs, həm Özü (ümmi) oxuma-yazması olma-

yan; həm də meydana çıxdığı mühit, ümmi mühitdir. Elə isə, belə təbir etmək, Onun işi deyildir, Onun hünəri ola bilməz.

Sual: الٓمٓ dediyimiz vaxt, burda hansı isim, hansı müsəmmadır?

Cavab: الف - isimdir; ا - müsəmmasıdır. لام - isimdir; ل - müsəmmasıdır.

Müsəmma, o isimlərdən çıxmışdır. Məsələn:

- ا - الف ismində;
- ل - لام ismində;
- م - ميـــم ismində vardır. Bütün heca hərfləri, belədir. İsimlərində, müsəmmaları mövcuddur.

Bəli, heca hərflərini bir-bir söyləyərkən, isimlərilə söyləmiş oluruq. Məsələn:

- الف - ا ’in ismidir;
- باء - ب ’nin ismidir;
- تاء - ت ’nin ismidir və sair.

Bax hərfləri isimlərilə tələffüz etmək, təbir etmək, qiraət əhlinin işidir. Halbuki Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və səlləm), ümmidir, mühiti də ümmidir. Bu hadisənin təbiətinə baxdığımız vaxt, hadisənin təbiəti, yəni hadisələrin inkişafı, onların gözlədiyi şəkildə deyildir. Onların gözləntisi xaricində başqa bir şey ortaya çıxır. O ümmi Zat (aleyhi’s-salatu vəsəlləm)’dən başqa bir şeylə qarşılaşırlar. O ümmi nəbi, əvvəla onların anladığı biri idi. Halbuki onların Onunla qarşılaşdıqları ilk şey və hadisənin mənzərəsi isə, bunu göstərmir, yəni gözləntiləri də, bu deyildi. Və ya mənzərənin göstərdiyi mövqe, bu deyildi. Bu hal nəyi göstərir? Bu hal, rəmz edir ki, bu kəlam, o

ümmi Nəbi'dən südur etmir. Bəlki, əzəli kəlam sahibi olan Allah'dan ona bildirilir, vəhy edilir.

Müəllifimiz bu beşinci nüqtə (incə məna)'da da, الـــمٓ 'i, heca hərflərinə isim qıldı.

Yəni, الــف - isim; ا - müsəmma'sıdır. لام - isim; ل - müsəmma'sıdır. ميــم - isim; م - müsəmma'sıdır.

Bu da, ayrı bir bəlağat nüqtəsi oldu.(1)

1 Ustad, ikinci nüqtə (incə məna)'da, الٓمٓ 'i, Qurana isim qılmışdı. Yəni الٓمٓ - isim, Quran - müsəmma olmuşdu. Diqqət et!

• *Altıncısı:*

Tahkik, harfleri tadad ile hecelemek, kıraatın esası ve başlangıcıdır. Yani (harfleri tadad ile hecelemek), yeni kıraate ve kitabete başlayan mübtedilere mahsustur. Bu husus ima eder ki:

Kuran-ı Hakim, hususi bir tarikin müessisidir. Kendine mahsus bir metodla insanları irşad ediyor. Ümmi bir kavme, mübtedi bir muhite muallimlik yapıyor.

....

Şərhi:

• Altıncı incə məna:

Təhəcci (hərfləri hecalayaraq oxumaq), qiraətin (oxumağın) əsası və məbdəsi (başlanğıcı)’dır. Yəni qiraətin əsli, təməli, təhəcci ilə başlayır. Bu, ima edir ki:

Quran, hərfləri təhəcci etməklə, yeni bir üslub təsis etmişdir; xüsusi bir təriq (yol) gətirmişdir. Yəni qiraətin təməlini, yenidən təsis edib qurmaqdadır. Hər nə qədər sizlər də eyni heca hərflərini istifadə edirsiniz. Ancaq Quranın izlədiyi üslub, xüsusi və fərqlidir. O möhtərəm Nəbi (sallallahu aleyhi və səlləm), ümmilərin müəllimidir. Oxuma-yazma bilməyən bir qövmə, qiraətin təməlini göstərir. Onun üçündür ki, xüsusi bir təriqi, özünə xas bir yolu tərif edir; o yolda, ümmilərə rəhbərlik edir.

"Ey arkadaş! Bu letaifin hatlarından, iplerinden – her ne kadar bazıları ince de olsa – dokunan yüksek nakş-ı belağatı görmeyen adam, sanat-ı belağat erbabından değildir. Öyle ise, ehl-i belağata müracaat etsin; sanat-ı belağatta onların fetvalarına uysun; onları taklid edib reylerine tabi olsun."

Hər kim, bu iplərin nəscindən (toxumasından), bəlağat nüqtəsindən (incə mənasından) bir uca naxışı – hər nə qədər bəziləri çox incə də olsa –, görməzsə, o vaxt, o kimsə, bəlağat sənətində dəxildir. Yəni hələ bu işin əhli deyildir.

Mətinin ərəbcəsində keçən ***"dəxil"*** kəliməsinin mənası: ***"bir qövmdən olmayıb daha sonra onlara qatılan kimsə"*** deməkdir.

Yəni, bu bəlağat naxışlarını görməyən, başa düşməyən, bu işin əhli deyil, bu işə yaddır.

Xülasə, Ustad Nursi deyir ki:

"O əsrdə yaşamayan, bəlağatı dadmayan, bu uca naxışı görməyən, bunu başa düşməz, dəxildir. Madam müqəlliddir, elə isə, dəxildir. Madam bəlağat sənətində *dəxildir. O halda gedib bəlağat əhlindən fətva soruşacaq və onların fətvası ilə əməl edəcəkdir."*

Üçüncü Mebhas

Tahkik, الٓمٓ ***, i'cazın ikinci esas olan icazın nihayetine, en son mertebesine işarettir. Yani, i'cazın en yüksek ve en ince derecesini gösteren bir misaldir.***

İşte bu mebhasta da birkaç letaif vardır:

• Birincisi:

Tahkik, الٓمٓ ***, müteselsil kıyas-ı temsiliyyesiyle, remzen, işareten, imaen, telvihen ve telmihen gösteriyor ki, bu Kuran, Allahın ezeli kelamıdır. Onu, Cibril vasıtasıyla, Muhammed (aleyhisselatu vesselam)'a inzal buyurmuştur. Yani,*** الٓمٓ ***üç harfiyle, heyetiyle, üç hükme işaret eder. Şöyle ki:***

~ Birincsi: ا ***Elif,*** هٰذَا كَلاَمُ اللّٰهِ الْاَزَلِيِّ ***hükmüne ve kaziyesine;***

~ İkincisi: ل ***Lam,*** نَزَلَ بِهِ جِبْرِيلُ ***hükmüne ve kaziyesine;***

~ Üçüncüsü: م ***Mim*** عَلٰى مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ ***hükmüne ve kaziyesine, remzen ve îmaen işarettir, gösterir.***

Zira nasıl ki, Kuranın mecmuunda tafsilen bahsedilen hükümler, bazan uzun bir surede icmalen tersim edilir. Hem bazan bir suredeki hükümler, kısa bir sure içinde işareten temessül eder. Hem bazan kısa bir sure, bir ayet içinde remzen dercedilir. Hem bazan

bir ayet, bir cümlede telvihen mündemic olur. Hem bazan bir cümle, bir kelimede telmihen tedahül eder, içinde bulunur. Hem bazan cami olan bu kelime, huruf-u mukataada – mesela, س, ل, م gibi – dercedilir, görülür.

Mesela, Kuran-ı Azimü'ş-Şan, Sure-i Bakarada; Bakara suresi, Fatihada; Fatiha suresi, bir ayet olan بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'de; بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ise, ondan kinaye olan اَلْبَسْمَلَةَ lafzında derc edilmiş ve onda irtisam etmişdir.

Kezalik, aynı bu müteselsil kaziyyeler, الٓمٓ hakkında da caizdir ve caridir.

İşte bu müteselsil olan kıyas-ı temsiliyyeye istinaden ve ذٰلِكَ الْكِتَابُ işaretine binaen, الٓمٓ **'in her bir harfinde, mezkur hükümlerden biri temessül ederek, ondan:**

هذَا كَلَامُ اللّٰهِ الْاَزَلِيُّ نَزلَ بِهِ جِبْرِيلُ

عَلٰى مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ

hakikati tecelli ediyor, görünüyor.

• *İkincisi:*

Surelerin başlarındakı huruf-u mukattaa, İlahi birer şifredir. Cenab-ı Hak onun esrarını, resulü olan Hazret-i Muhammed (aleyhisselatu vesselam)'a bildirmiştir. Anahtarı, o Abd-i Hass'ın yanındadır. Fikr-i beşerin eli, ona yetişmiyor.

• Üçüncüsü:

Hem bu* الٓمٓ*'in, şifrevari huruf-u mukattaa suretinde zikri, münzelün aleyhi olan Hazret-i Muhammed (A.S.M)'in fevka'l-ade bir zekaya malik olduğuna işaret eder.

Evet,* الٓمٓ *remzeder ki, Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), o kadar ulvi bir zekaya ve dehaya sahibdir ki, remizleri, imaları ve en gizli şeyleri, sarihi gibi telakki eder, anlar. Remiz, Ona nisbeten sarahat gibidir.

• Dördüncüsü:

Hem şu harflerin taktii, yani mukattaa şeklinde zikredilmesi işaret edip gösterir ki, harflerin kıymetleri, yalnız havi oldukları, ifade ettikleri manaya münhasır olmayıp, belki aded ve sayılar arasındakı münasebet misillü, harflerin arasında da fıtri münasebetler vardır. İlm-i esrar-ı huruf, bunu keşf ve beyan etmiştir.

• Beşincisi:

Muhakkak* الٓمٓ *, hassaten taktiiyle, yani hususi olarak bu harfleri seçmesiyle gösteriyor ki; bütün harflerin esas olan mahrecleri "halk" (boğaz), "vasat" (ağız boşluğu) ve "şefeh" (dudak) olmak üzere 3'tür.* ا *- "halk" mahrecine;* ل *- "vasat" mahrecine;* م *- "şefeh" mahrecine, sırasıyla işaret eder.

Ve bu işaret, zihni dikkate icbar etmeye remzeder. Ülfet perdesini yırtmaya, kaldırmaya işaret eder. Ta ki, zihni, hilkat-i huruftakı acaib olan elvan-ı nakşı mütalaaya ilca etsin, sevk etsin. Yani,* الٓمٓ *, zihinlerin nazar-ı dikkatini şu mahreclere çeviriyor ki, zihinler, gerek bu 3 mahrecden, gerek bunlara bağlı küçük diğer

mahreclerden, lafızların ve harflerin nasıl meydana geldiklerini hayret ve ibretle mütalea etsinler. Harflerin hilkatindeki nakş-ı acibi görsünler.

Ey zihnin elini sanat-ı belağatın boyasıyla boyayan arkadaş! Bu letaifin cüzlerini, parçalarını, hepsini topla, bir araya getir ve bir bütün olarak, yani onların ictimaından çıkan bir hakikat-ı vahidenin kuvvetiyle nazar eyle ve onların müctemian ifade ettikleri ve bağırdıkları esrara kulağını ver, dinle! Ta ki, onlar tarafından senin üzerine, هٰـذَا كَلَامُ اللّٰهِ ***'Elbette böyle harika olan bu Kitab, Allahın kelamıdır, beşerin düzmesi olamaz.' hakikati okunsun, sen de anlayasın.***

Üçüncü Bölmə

"Tahkik, الٓـمٓ ***, i'cazın ikinci esas olan icazın nihayetine, en son mertebesine işarettir. Yani, i'cazın en yüksek ve en ince derecesini gösteren bir misaldir."***

İ'caz: *"Bənzərini ortaya qoymaqda, hər kəsi aciz buraxmaq"* deməkdir. Ərəbcə yazılışı, اِعْجَـاز şəklindədir.

İcaz: *"Az sözlə çox şey bildirmək və sözü qısa söyləyib çox məna ifadə etmək"*dir. Ərəbcə yazılışı da, اِيجَـاز şəklindədir.

Qurandakı icaz, i'cazın əsaslarındandır. Yəni Quranın az sözlə çox şey anlatması, Quranın möcüzə olmasının əsaslarındandır. Bəşər, Quranın bu cəhətini təqlid edə bilməz və Quran kimi az sözlə çox şey bildirə bilməz.

Bax, الٓـمٓ 'dəki icaz – yəni sadəcə 3 hərflə onlarla məna ifadə etməsi – icazın ən incə dərəcəsinə bir misaldır və i'cazın əsaslarındandır.

İşte bu mebhasta da birkaç letaif vardır:

• Birincisi:

Tahkik, الٓمٓ ***, müteselsil kıyas-ı temsiliyyesiyle, remzen, işareten, imaen, telvihen ve telmihen gösteriyor ki, bu Kuran, Allahın ezeli kelamıdır. Onu, Cibril vasıtasıyla, Muhammed (aleyhisselatu vesselam)'a inzal buyurmuştur. Yani,*** الٓمٓ ***üç harfiyle, heyetiyle, üç hükme işaret eder. Şöyle ki:***

~ Birincisi: ا ***(Elif),*** هٰذَا كَلَامُ اللّٰهِ الْاَزَلِيِّ ***hükmüne ve kaziyesine;***

~ İkincisi: ل ***(Lam),*** نَزَلَ بِهِ جِبْرِيلُ ***hükmüne ve kaziyesine;***

~ Üçüncüsü: م ***(Mim)*** عَلٰى مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ***hükmüne ve kaziyesine, remzen ve îmaen işarettir, gösterir.***

Zira nasıl ki, Kuranın mecmuunda tafsilen bahsedilen hükümler, bazan uzun bir surede icmalen tersim edilir. Hem bazan bir suredeki hükümler, kısa bir sure içinde işareten temessül eder. Hem bazan kısa bir sure, bir ayet içinde remzen dercedilir. Hem bazan bir ayet, bir cümlede telvihen mündemic olur. Hem bazan bir cümle, bir kelimede telmihen tedahül eder, içinde bulunur. Hem bazan cami olan bu kelime, huruf-u mukataada – mesela, س, ل, م ***gibi – dercedilir, görülür.***

Mesela, Kuran-ı Azimü'ş-Şan, Sure-i Bakarada; Bakara suresi, Fatihada; Fatiha suresi, bir ayet olan بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ***'de;*** بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ***ise, ondan kinaye olan*** اَلْبَسْمَلَةَ ***lafzında derc edilmiş ve onda irtisam etmişdir.***

Kezalik, aynı bu müteselsil kaziyyeler, الٓمٓ ***hakkında da caizdir ve caridir.***

İşte bu müteselsil olan kıyas-ı temsiliyyeye istinaden ve ذٰلِكَ الْكِتَابُ ***işaretine binaen,*** الٓمٓ **'in her bir harfinde, mezkur hükümlerden biri temessül ederek, ondan:**

هذَا كَلاَمُ اللهِ الْاَزَلِيُّ نَزلَ بِهِ جِبْرِيلُ
عَلٰى مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَ السَّلاَمُ

hakikati tecelli ediyor, görünüyor.

....

Şərhi:

Bu üçüncü bölmədə də bir çox incə mənalar vardır:

• **Birinci incə məna:** Şübhəsiz ki, الٓمٓ , mütəsəlsil bir təmsili qiyasla rəmz, işarət, ima, təlvih, təlmih edər ki:

هذَا كَلاَمُ اللهِ الْاَزَلِيُّ نَزلَ بِهِ جِبْرِيلُ
عَلٰى مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَ السَّلاَمُ

"Bu Quran, əzəli olan Allahın kəlamıdır. Cibril vasitəsilə, Muhamməd (sallallahu aleyhi və səlləm)'ə nazil olmuşdur."

Müəllifimiz Ustad Nursi (rahiməhullah), mətndə, məna təbəqələri xüsusundakı tərtibə riayət etməmişdir. Çünki tərtib, belədir:

1. Sarih məna
2. İşari məna
3. Rəmzi məna
4. İmai məna
5. Təlvihi məna
6. Təlmihi məna

Yəni, ilk əvvəl sarih məna, daha sonra işarət, rəmz, ima, təlvih və təlmih gəlir. Birinci məna, ikinci mənaya nisbətən daha açıqdır.

Sual: Mütəsəlsil təmsili qiyas nədir?

Cavab: Mütəsəlsil (zəncirləmə) təmsili qiyas, bu deməkdir:

• Quranın hamısı, uzun bir surədə mövcuddur →

• Uzun bir surə, qısa bir surədə icmal edilmişdir →

• Qısa bir surə, bir ayətdə dərc edilmişdir →

• Bir ayətin xülasəsi də, bir cümlədə vardır →

• Bir cümlənin xülasəsi, bir kəlimədə dərc edilmişdir →

• Bir kəlimənin xülasəsi isə, hurufu'l-muqattaa'nın birində mövcuddur.

Bu mütəsəlsil təmsili qiyasa istinad ilə və ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ (o kitab) kəliməsinin işarətilə, الٓمٓ'dən belə bir məna təcəlli edir:

O, yəni الٓمٓ'də dərc edilmiş olan Kitab, Allahın əzəli kəlamıdır. Cibril vasitəsilə Muhammməd (sallallahu aleyhi və səlləm)'ə nazil olmuşdur.

Təfsirlərdə bəyan edildiyi kimi:

• Əlif hərfi, اَللّٰهُ ləfzinin ilk hərfi olması səbəbilə, Quranın Allah qatından gəldiyini bəyan edib, هٰـذَا كَلاَمُ اللّٰهِ الْاَزَلِيِّ *"Bu, Allahın əzəli kəlamıdır."* hökmünə işarət edir.

• Lam hərfi, جِبْرِيـــلُ ləfzinin son hərfi olması səbəbilə, Quranın Cibril tərəfindən gətirildiyini bəyan edib, نَـــزَلَ بِــه جِبْرِيـــلُ *"Onu, Cibril endirdi."* hökmünə işarət edir.

• Mim hərfi, مُحَمَّـدٍ ləfzinin ilk hərfi olması səbəbilə, Quranın, Muhamməd (sallallahu aleyhi və səlləm)'ə gəldiyini bəyan edib, عَـلٰى مُحَمَّـدٍ عَـلَيْهِمَا الصَّـلاَةُ وَ السَّـلاَمُ *"Muhamməd (sallallahu aleyhi və səlləm)'ə"* hökmünə işarət edir.

Demək, الٓمٓ kəliməsi, bu 3 hərf ilə bu mənanı ehtiva etməkdədir.

Bismilləhi'r-Rahməni'r-Rahim də, bu mənanı ehtiva edir. Yuxarıda bu haqda izah verdiyimizdən dolayı, sözü burda qısa kəsirik.

• *İkincisi:*

Surelerin başlarındakı huruf-u mukattaa, İlahi birer şifredir. Cenab-ı Hak onun esrarını, resulü olan Hazret-i Muhammed (aleyhisselatu vesselam)'a bildirmiştir. Anahtarı, o Abd-i Hass'ın yanındadır. Fikr-i beşerin eli, ona yetişmiyor.

....

Şərhi:

• İkinci incə məna:

الٓمٓ 'də mövcud olan bəlağat incəliklərindən biri də, budur ki:

Quranın bəzi surələrinin baş qisimlərində yer alan bu kəsik hərflərin hər biri, gizli, İlahi bir şifrədir. Bu şifrəvari hərflərdə, qeyr-i adi mənalar, gizli sirlər və hikmətlər mövcuddur. Lakin bu incə sirri və hikməti, bu hərflərdən çıxarmaq və başa düşmək, ancaq xas qul olan Muhamməd (sallallahu aleyhi və səlləm)'ə məxsusdur. Allah (cəllə cələluhu), o şifrəni, xas qulu olan Rəsuluna təlim etmiş; bu hərflərin ehtiva etdikləri gizli sirləri və incə mənaları, Ona bildirmiş və izhar etmişdir.

O şifrənin açarı, ancaq xas qul olan Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm)'dədir. Bəşər fikri, bu günə qədər buna qovuşa bilməmişdir. Yəni Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və səlləm)'dən sonra, bu günə qədər bəşər – peyğəmbər varisləri olanlar müstəsna – daha tamamilə bu sirləri çözə bilməmişlərdir. Bunları çözmək, ancaq O xas qula məxsusdur. Onun varisləri də, ancaq Onun vasitəsilə bu sirri çözə bilərlər. Necə ki, Ustad Nursi, "Məktubat" adlı əsərində mövzu ilə bağlı olaraq deyir:

"Sûrelerin başlarındaki huruf-u mukattaa, İlâhî bir şifredir; has abdine, onlarla bazı işaret-i gaybiye (qeybi işarətlər) veriyor. O şifrenin

miftahı (açarı), o abd-i hastadır (xas quldadır), hem onun veresesindedir (varislərindədir). Kur'ân-ı Hakîm (hikmətli Quran), madem her zaman ve her taifeye hitap ediyor; her asrın her tabakasının hissesini câmi (cəm edən) çok mütenevvi vücuhları (fərqli yönləri), mânâları olabilir. Selef-i Sâlihîn ise, en hâlis parça onlarındır ki, beyan etmişler. Ehl-i velâyet ve tahkik, seyr ü sülûk-ü ruhaniyeye ait çok muamelât-ı gaybiye işârâtını onlarda bulmuşlar."[1]

1 Bax: 29-cu məktub, 1-ci qisim, 3-cü nüqtə, s. 375

• *Üçüncüsü:*

“Hem bu* الٓمٓ *’in, şifrevari huruf-u mukattaa suretinde zikri, münzelün aleyhi olan Hazret-i Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)’in fevka’l-ade bir zekaya malik olduğuna işaretdir.

Evet,* الٓمٓ *remzeder ki, Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), o kadar ulvi bir zekaya ve dehaya sahibdir ki, remizleri, imaları ve en gizli şeyleri, sarihi gibi telakki eder, anlar. Remiz, Ona nisbeten sarahat gibidir.”

....

Şərhi:

• Üçüncü incə məna:

O incə mənalardan biri də budur ki, الٓمٓ kimi hurufu’l-muqattaa, münzəlun aleyh (Özünə bunlar endirilmiş) olan Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və səlləm)’in zəkasının şiddətinə işarətdir.

Bəli, الٓمٓ rəmzən bizə bildirir ki, Peyğəmbər, o qədər üstün zəka sahibidir ki, rəmz belə, (Allahın bildirdiklərini başa düşmək üçün) Ona kifayət edir. Ona nisbətən rəmz, sarih (açıq) məna kimidir. Yəni bir əlif hərfi ilə, bu hərfin işarətilə, bütün Quranı başa düşər, fəhm edər, onda, bütün Quranı görər.

Bax, bu nüqtədən, Onun zəka və fəhminin nə dərəcə irəli olduğunu bilin!

• *Dördüncüsü:*

Hem şu harflerin taktii, yani mukattaa şeklinde zikredilmesi işaret edip gösterir ki, harflerin kıymetleri, yalnız havi oldukları, ifade ettikleri manaya münhasır olmayıp, belki aded ve sayılar arasındakı münasebet misillü, harflerin arasında da fıtri münasebetler vardır. İlm-i esrar-ı huruf, bunu keşf ve beyan etmiştir.

....

Şərhi:

• Dördüncü incə məna:

O incə mənalardan biri də, budur ki:

Hərflərin kəsik-kəsik oxunması işarət edir ki, hərflərin qiyməti, dəyəri, sadəcə mənalarında deyil; bəlkə, aralarında – sayların, ədədlərin arasında olduğu kimi – fıtri münasibətlər vardır. Hərflərin sirlərindən bəhs edən elm, bunu kəşf etmiş, vüzuha qovuşdurmuşdur. Məsələn, biz hərflərə, kəlimələrdə istifadə edildiyi və ona qazandırdığı mənadan dolayı dəyər veririk. Yəni hərflərdən kəlimələr; kəlimələrdən də cümlələr tərəkküb edir, ona görə bir dəyər, bir məna qazanır. Bizə görə, hərflərin bizzat özlərində, bir dəyər yoxdur. Ancaq kəlimə içində istifadə edildiyi vaxt, bir məna qazanır.

Bax bu nüqtə (incə məna) göstərir ki, hərflərin qiyməti, sadəcə məna etibarı ilə deyildir. Bəlkə bizzat özündə bir dəyər, bir qiymət vardır.

Bəli, müəllifimiz Ustad Nursi, burda isbat edir ki, hərflərin qiyməti, sadəcə kəlimədə istifadə edildiyi və bir məna qazandığı üçün deyil; bəlkə, o ləfzlərin hamısında, başqa bir incəlik daha vardır. O nüqtə də, budur:

Hər bir hərf, bir saya işarətdir. Saylar arasındakı münasibət kimi, hərflər arasında da, belə bir münasibət vardır. Yəni hər bir heca hərfinin, rəqəmsal bir dəyəri vardır. Beləcə, hərflər arasında, fıtri münasibət vardır. Məsələn, الٓـمٓ’in rəqəmsal dəyəri belədir:

ا -1

ل - 30

م - 40

Cəmi, 71’dir. Digər şəkildə ifadə etsək: ا’in mənası - 1; ل’ın mənası: 30; م’in mənası: 40’dır.

Bu hərflər yan-yana gətirildiyi vaxt, tarixi bir vaqeəni dərs verir, ona işarət edir. Yəni bu hərflərin zahiri mənasından başqa digər bir mənası daha vardır ki, o da, ədəd, say bildirməkdir.

Hər bir hərfin, rəqəmsal dəyəri vardır. Beləcə aralarında, say etibarı ilə bir münasibət peyda olur. Necə ki, saylar arasında, – məsələn, 1, 2, 3, 4 – kimi bir münasibət varsa, hərflərin hər biri də, öz başına bir məna ifadə etməklə bərabər, aralarında say, ədəd etibarı ilə fıtri bir münasibət vardır. Hər biri, ayrı bir sayı, ayrı bir ədədi ifadə edir.

Bu da, 2 qisimdir:

~ **Biri:** əbcəd-i sağir’dir (əl-cumməlu’s-sağir)

~ **Digəri:** əbcəd-i kəbir’dir (əl-cumməlu’l-kəbir)

• **Əbcəd-i sağir:** Heca hərflərini ehtiva edən

اَبْجَدْ هَوَّزْ حُطّيِ كَلَمَنْ سَعْفَصْ قَرَشَتْ ثَخَّذْ ضَظِغْ

“Əbcəd, həvvəz, hutti, kələmən, qaraşət, səxxəz, daziğ” kəlimələrinin hərf sırasına görə, yəni əbcəd ilə başlayıb daziğ ilə bitən kəlimələ-

rinin hər birinin hərf sırasına görə bir dəyəri vardır. Bunun da, bir neçə hesablama şəkli mövcuddur. Ən məşhur olanı, gələcək şəklidir. Belə ki:

• **Birinci şəkil:**

~ Əlif'dən Yə hərfinə qədər hər bir hərf, 1-1 dəyər qazanır;

~ Yə hərfindən bu kəlimələrdəki Qaf hərfinə qədər 10-10;

~ Qaf hərfindən sondakı Ğayn hərfinə qədər hər bir hərf isə, 100-100 dəyər qazanır.

Bu halda:

~ Əlif - 1;	~ Bə - 2;
~ Cim - 3;	~ Dal - 4;
~ Ha - 5;	~ Vav - 6;
~ Zə - 7;	~ Hə - 8;
~ Ta - 9;	~ Yə - 10
~ Kəhf - 20;	~ Lam - 30;
~ Mim - 40;	~ Nun - 50;
~ Sin - 60;	~ Ayn - 70;
~ Fə - 80;	~ Sad - 90;
~ Qaf – 100	~ Ra - 200;
~ Şin - 300;	~ Tə - 400;
~ Sə - 500;	~ Xa - 600;
~ Zəl - 700;	~ Dad - 800;
~ Za - 900;	~ Ğayn - 1000

Məsələn, احمد "Əhməd" kəliməsinin bu hesaba görə dəyəri:

Əlif (1) + Hə (8) + Mim (40) + Dal (4) = 53

• İkinci şəkil:

Hərif lərin isimlərini gətirən hərif lər əbcəd hesabıyla toplanır və ona görə hesablanır. Belə ki:

111 - الف	3 - با
53 - جيم	35 - دال
6 - ها	13 - واو
8 - زا	9 - حا
10 - طا	11 - يا
101 - كاف	71 - لام
90 - ميم	106 - نون
120 - سين	130 - عين
81 - فا	95 - صاد
181 - قاف	201 - را
360 - شين	401 - تا
501 - ثا	601 - خا
731 - ذال	805 - ضاد
901 - ظا	1060 - غين

Məsələn, احمد "Əhməd" kəliməsinin bu hesaba görə dəyəri:

Əlif (111) + Hə (9) + Mim (90) + Dal (35) = 245

• Üçüncü şəkil:

Əbcəd sırasına görə 11-ci hərf olan Kəhf hərfindən etibarən, özündən daha kiçik bir rəqəm qalıncaya qədər 2 çıxarılaraq təsbit edilmişdir. Belə ki:

~ Əlif - 1;
~ Bə - 2;
~ Cim - 3;
~ Dal - 4;
~ Hə - 5;
~ Vav - 6;
~ Zə - 7;
~ Hə - 8;
~ Ta - 9;
~ Yə - 10;
~ Kəhf - 8;
~ Lam - 6;
~ Mim - 4;
~ Nun - 2;
~ Sin - 0;
~ Ayn - 10;
~ Fə - 8;
~ Sad - 6;
~ Qaf - 4;
~ Ra - 8;
~ Şin - 0;
~ Tə - 4;
~ Sə - 8;
~ Xə - 0;
~ Zəl - 4;
~ Dad - 8;
~ Za - 0;
~ Ğayn - 4

Məsələn, “Əhməd” kəliməsinin bu hesaba görə dəyəri:

Əlif (1) + Hə (8)+ Mim (4) + Dal (4) = 17

• Əbcəd-i Kəbir isə: Heca həriflərini təşkil edən “əlif, bə, tə, sə” və s. şəklində davam edən 28 hərfin sırasına görə, hər bir hərifin rəqəmsal bir dəyəri vardır.

Bu qisim də, bir neçə şəkildə hesablanır. Belə ki:

• Birinci şəkil:

10 rəqəminə qədər 1-1; 100 rəqəminə qədər 10-10; 1000 rəqəminə qədər 100-100 dəyər verilir.

~ Əlif - 1;
~ Bə - 2;
~ Tə - 3;
~ Sə - 4;
~ Cim - 5;
~ Hə - 6;
~ Xə - 7;
~ Dal - 8;
~ Zəl - 9;
~ Ra - 10;
~ Zə - 20;
~ Sin - 30;
~ Şin - 40;
~ Sad - 50;
~ Dad - 60;
~ Ta - 70;
~ Za - 80;
~ Ayn - 90;
~ Ğayn - 100;
~ Fə - 200;
~ Qaf - 300;
~ Kəhf - 400;
~ Lam - 500;
~ Mim - 600;
~ Nun - 700;
~ Vav - 800;
~ Hə - 900;
~ Yə - 1000

Məsələn, "Əhməd" kəliməsinin bu şəklə görə dəyəri:

Əlif (1) + Hə (6) + Mim (600) + Dal (8) = 615

• İkinci şəkil:

Əlif hərfindən Yə hərfinə qədər 1 rəqəmi artırılaraq dəyər verilir:

~ Əlif - 1;
~ Bə - 2;
~ Tə - 3;
~ Sə - 4;

~ Cim - 5;
~ Hə - 6;
~ Xə - 7;
~ Dal - 8;
~ Zəl - 9;
~ Ra - 10;
~ Zə - 11;
~ Sin - 12;
~ Şin - 13;
~ Sad - 14;
~ Dad - 15;
~ Ta - 16;
~ Za - 17;
~ Ayn - 18;
~ Ğayn - 19;
~ Fə - 20;
~ Qaf - 21;
~ Kəhf - 22;
~ Lam - 23;
~ Mim - 24;
~ Nun - 25;
~ Vav - 26;
~ Hə - 27;
~ Yə - 28;

Məsələn, "Əhməd" kəliməsinin bu şəklə görə dəyəri isə:

Əlif (1) + Hə (6) + Mim (24) + Dal (8) = 39[1]

Əbcəd hesabıyla bağlı bir hədis

Cabir (radiyallahu anh)'dan belə rəvayət edilir:

Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm), Bəqərə surəsinin girişi olan *'zəlikə'l-kitəbu lə raybə fih'* ayətlərini oxuyarkən, əbu Yasir b. Axtab, Onun yanından keçdi və yəhudilərlə bərabər olan qardaşı Huyey b. Axtab'ın yanına vardı və onlara:

"Bilirsinizmi, Allaha and olsun, Muhamməddin, Əziz və Cəlil olan Allahın, Ona endirdiklərindən 'zəlikə'l-kitəbu' ayətlərini oxuduğunu eşitdim."

1 Əş-Şeyx əbu Hind, "Kitab-u İlmi'l-Harf"; Dr. Alə əbu Dayf, "Qavaidu Əsasiyyə fi İlmi'l-Harf".

~ Onlar: *“Şəxsən eşitdinmi?”* deyə soruşdular.

~ əbu Yasir: *“Bəli!”* deyə cavab verdi.

Bunun üzərinə, Huyey b. Axtab, ordakı yəhudilərlə birlikdə, Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm)’in yanına gəldilər və Ona:

“Ey Rəsul! Sənə endirilənlər içində, zəlikə’l-kitəbu oxuduğun deyilir. Doğrudurmu?” deyə soruşdular.

~ Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm): *“Bəli!”* deyə cavab verdi.

~ Onlar:

“Bunu, Sənə, Allah qatından Cəbrailmi gətirdi?” deyə soruşdular.

~ Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm): *“Bəli!”* deyə cavab verdi.

~ Onlar:

“Allah, səndən əvvəl də peyğəmbərlər göndərdi. Allah, onlardan hər hansı bir peyğəmbərə, iqtidarının və ümmətinin əcəlinin nə qədər olacağını bəyan etdiyini bilmirik. Bunu, ancaq Sənə bildirmişdir.” dedilər.

~ Huyey b. Axtab, yanındakılara yönələrək:

• *Əlif - 1;*

• *Lam - 30;*

• *Mim - 40 deməkdir. Bunların hamısı, 71 ildir.*

İndi sizlər, Öz iqtidarı və ümmətinin əcəli 71 il davam edəcək olan bir Peyğəmbərin dininəmi girəcəksiniz?”

Sonra da, Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm)’ə yönələrək:

“Ey Muhamməd! Bu zamana əlavə olaraq başqa bir şey vardırmı?” deyə soruşdu.

~ Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm): *“Bəli!”* deyə cavab verdi.

~ Huyey: *“O nədir?”* deyə soruşdu.

~ Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm): *“Əlif, Lam, Mim, Sad’dır.”* deyə cavab verdi.

~ Huyey: *“Bu, daha uzundur.”* dedi.

• *Əlif - 1;*

• *Lam - 30;*

• *Mim - 40;*

• *Sad - 90’dır.*

Hamısı, 161 ildir. Bunun xaricində bir şey vardırmı?”

~ Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm): *“Bəli!”* deyə cavab verdi.

~ Huyey: *“Bu, daha uzundur:*

• *Əlif - 1;*

• *Lam - 30;*

• *Ra - 200’dür.*

Bunların hamısı, 231 ildir. Ey Muhamməd! Bundan başqa bir şey vardırmı?” dedi.

~ Allah rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm): *“Bəli! Əlif, Lam, Mim, Ra’dır.”* deyə cavab verdi.

~ Huyey: *“Bu, daha uzundur:*

• *Əlif - 1;*

• *Lam - 30;*

• *Mim - 40;*

• *Ra - 200’dür.*

Bunların hamısı, 271 ildir.” dedi.

Sonra (o) bunları dedi:

“Ey Muhamməd! Sənin işin, bizə qarışıq gəldi. Elə ki, Sənə, çox şeymi, yoxsa az şeymi verildi, bilə bilmirik.”

Bundan sonra, Huyey, qalxıb getdi.

Əbu Yasir, qardaşı Huyey b. Axtab və onunla birlikdə olan yəhudilərə belə dedi:

“Nə bilirsiniz, bəlkə də Muhamməde, bunların cəmi verilmişdir?! Bunlar:

71 + 161 + 231 + 271 = 734 il edir.”

Onlar da belə dedilər:

“Onun bu halı, bizə qarışıq gəldi.” (1)

Əbcədə sələfdən digər nümunə:

İmam Qurtubi, *“əl-Cami li Əhkami’l-Quran”* təfsirində, bu sözə yer verir:

İbn Abbas deyir:

“Əli (radiyallahu anh), bunlar (bu kəsik hərflər) ilə, (iləridə meydana gələcək) fitnələri bilirdi.”

Ərtaə b. əl-Munzir deyir:

Bir adam, yanında Huzeyfə b. əl-Yəman olduğu vaxt, ibn Abbas’a belə dedi:

---

1 Digər qaynaqlar üçün bax: İbn Cərir ət-Tabəri, "Camiu'l-Bəyan an Tə'vili əyi'l-Quran" təfsiri, Bəqərə/1; Fəxrəddin ər-Razi, “Məfatihu’l-Ğeyb”, Bəqərə: 1; Suyuti, “Təfsir əd-Durru’l-Mənsur”, 2/22)

"Mənə, uca olan Allahın: 'Ha, Mim • Ayn, Sin, Qaf" buyruğunun təfsirinin nə olduğunu xəbər ver."

İbn Abbas, ona cavab vermədi. Bu sualını, ibn Məsuda 3 dəfə təkrarladığı halda, yenə ona cavab vermədi. Bu səfər, Huzeyfə b. əl-Yəman, belə dedi:

"Onun təfsirini, mən sənə xəbər verim. Mən, Onun, sənin sualına niyə cavab vermədiyini bilirəm. Bu ayət, Abdu'l-İlah və ya Abdullah deyə anılan, onun yaxınlarından biri haqqında enmişdir. Bu şəxs, şərqdəki çaylardan biri üzərində qonaqlayacaq və bu çay sahilində, 2 şəhər inşa edəcək. Çay, bu 2 şəhərin ortasından keçəcək. Allah, onların mülklərinin sonlanmasını; dövlətlərinin ardı-arxasının kəsilməsini murad edəcəyi vaxt, bu şəhərlərdən biri üzərinə, gecə bir atəş göndərəcək, sabahı qap-qara edəcəkdir. Sanki orda, belə bir şey yoxmuş kimi yanacaqdır. Digər şəhər isə, buna, *"bu şəhər, necə bu hala gəldi?"* deyə heyrət edəcək. O eyni günün aydınlığında, hər cabbar (despot) və inadçı orda toplaşıb bir araya gələcək. Sonra da uca Allah, bu şəhəri və bu inadçı və despotları birlikdə yerə batıracaq.

Bax, uca Allahın *"Ha, Mim • Ayn, Sin, Qaf"* buyruğunun açıqlaması, budur. Yəni bu, Uca Allahın:

"Hökmə bağladığı qərarlarından və hökmünü verib bitirdiyi fitnə və qəzalardan biridir."

Burada:

~ "Ha, Mim" = *"Hökmə bağlandı"* deməkdir.

~ "Ayn" = *"Ondan ədalətlə";*

~ "Sin" = *"Olacaqdır";*

~ "Qaf" = *"Bu 2 şəhərdə baş verəcəkdir."* deməkdir.[1]

---

1 Şura 1 təfsiri

Bununla bərabər, hurufu'l-muqattaa'dan məqsədin əbcəd olduğunu söyləyənlərdən biri də, tabiindən olan əbu'l-Aliyə[1]'dir.[2]

---

1 Fəxrəddin ər-Razi, "Məfatihu'l-Ğeyb", Bəqərə: 1 təfsiri; ibn Cəmaa "İlahi sifətlərə dair təvillər" risaləsi.

2 Əbu'l-Aliyə kimdir?

Əbu'l-Aliyə ər-Riyahi əl-Basri'nin cahiliyyə dövründə doğulduğu və əbu Bəkr (radiyallahu anh)'ın xilafəti zamanında müsəlman olduğu, qaynaqlarda zikr edilməkdədir. O, "Riyahi" nisbəsini, özünü (nökər olaraq) alıb bir müddət sonra azad edən Riyah oğullarından bir qadının nökəri olması səbəbilə aldığı anlaşılmaqdadır.

Təhsil həyatına, nökər olduğu illərdə, Basra'da, Quran oxumağı və yazı yazmağı öyrənərək başlamışdır. Daha sonra, səhabələrdən nəql edilən rəvayət və hədisləri öyrənməyə çalışan əbu'l-Aliyə, onları tanımaq və bu rəvayətləri şəxsən öz ağızlarından eşitmək üçün, Dəməşqə və Mədinəyə getmişdir. Əli b. əbu Talib, Ubeyy b. Ka'b, əbu Zərr əl-Ğifari, Abdullah b. Məs'ud, Aişə, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Abbas, əbu Musa əl-Əşari kimi böyük səhabələrdən hədis öyrənmiş, əbu Bəkr (radiyallahu anh) ilə görüşmüşdür.

Davud b. əbu Hind, ibn Sirin, Rəbi b. Ənəs və Xalid b. Mihran kimi tanınmış mühəddislərin özündən hədis rəvayət etdiyi əbu'l-Aliyə'dən, Şuayb b. Həbhəb, Rəbi b. Ənəs, Aməş və başqaları, qiraət elmini öyrənmişlərdir. 7 qiraət imamlarından biri olan əbu Amr b. Ala'nın da, ondan faydalandığı rəvayət edilmişdir.

İbn Main, əbu Zur'a və əbu Xatim kimi cərh və tədil imamlarının siqa olaraq dəyərləndirdikləri əbu'l-Aliyə'nin rəvayətləri, "Kütübü's-Sittə"də yer almış, ibn əbu Davud onun haqqında:

"Səhabələrdən sonra, Quranı ən yaxşı bilən kimsə" deyə bəhs etmişdir.

Zəhəbi də, ibn əbu Davudun *"Quranı ən yaxşı bilən"* ifadəsilə, Quranın təfsirini qəsd etdiyini söyləmişdir.

İbn Hibban, imam Şafi'nin, onun haqqındakı görüşünün mənfi olduğunu qeyd etməkdə, digər bəzi qaynaqlarda da, Şafi'nin:

"Əbu'l-Aliyə'nin hədisi, əslsizdir." dediyi zikr edilməkdədir.

Ancaq gərək ibn Adi, gərəksə də Zəhəbi, mürsəl hədisləri dəlil qəbul etməyən Şafinin bu sözünün, əbu'l-Aliyə tərəfindən mürsəl olaraq rəvayət edilən, *"namazda səsli olaraq gülmək"*lə bağlı bir hədis haqqında söyləmiş olduğunu, dolayısı ilə, əbu'l-Aliyə'nin rəvayət etdiyi bütün hədisləri əhatə etmədiyini söyləmişlərdir. →

Xələfdən Əbcəd hesabıyla bağlı nümunə

Əhl-i sünnətin etiqad imamlarından biri olan imam əbu Mansur əl-Maturidi də, hurufu'l-muqattaa haqqındakı görüşlərdən birinin əbcəd olduğuna, təfsirində belə yer verir:

"...Bəzi surələrin başında yer alan hərflərdən hər birinin, təkrar edək ki, əbcəd hesabı ilə insanların qatında böyük və əhəmiyyətli bir hala işarət edən rəmz və simvollar olması da, mümkündür."

Təfsirin şərhi olan *"Şərhu't-Tə'vilat"*da[1] isə, Səmərqəndi belə deyir:

"Deyildiyinə görə, Quranda keçən həca hərflərinin hər biri, böyük və əhəmiyyətli hallara işarət etməkdədirlər. Məsələn:

~ *İslam ümmətinin hakimiyyətinin çatacağı sərhədlər; və*

~ *Onların hakimiyyətində haqqın batilə qalibiyyəti; və*

~ *Dövlət başçıları ilə xəlifələrin sayları;*

~ *İslam dövlətinin hakim olacağı və yayılacağı yerlərin sayı,*

son dərəcə vəciz bir ifadə ilə və uzun sözlər yerinə, sadəcə bu qısa hərflərlə kifayətlənilərək açıqlanmışdır. *Bu surətlə, insanlar, Allahın, dilədiyi şeyləri işarət və simvol dili ilə bildirməsindəki qüdrətini öyrənmişlərdir.*

Məgər görmürsən ki, Allah, bəzi məxluqlarının bədənlərinə elə gizli şeylər yerləşdirmişdir ki, həm ağıllar, həm idrak vasitələri, bunları anlamaqda heyrətə düşmüşlərdir. Məsələn:

İbn Abbas, Basra valisi ikən, elmi şəxsiyyətinə dəyər verdiyi əbu'l-Aliyəni məclisdə yanında oturdar; bir nökərə qarşı bu münasibəti qəribsəyənlərə də, elmin, insanın şərəfinə şərəf qatdığını və yuxarı başda oturma haqqı qazandıracağını söyləyərdi.

O, hicri 93-cü ildə vəfat etmişdir.

1 Əbu Mansurun Bəqərə: 1-in təfsirinə verdiyi şərhdə

- Böcəyin bədənində, ipəyin;

- Ceyranda, müşkün;

- Arıda, balın olması kimi.

Bax, Allahın, Öz kəlamındakı rəmzli bəyanları da, bunun kimidir. Bütün güc və qüdrət, Allaha aiddir."[1]

İmam ibn Cərir ət-Tabəri də, öz təfsirində hurufu'l-muqattaa haqqında bir çox görüş nəql etdikdən sonra (ki, bunlardan biri də əbcəd hesabıdır) belə deyir:

"Əgər deyilsə ki:

`Muqatta'a hərflərindən hər birinin, fərqli mənalar ehtiva etməsi, necə caiz ola bilər?`

Cavab olaraq deyərik:

Necə ki, ərəbcədə, bir kəlimənin birdən çox mənası ola bilir; tək bir hərfin də, birdən çox mənası olması mümkündür. Məsələn, ərəbcədə:

• "Ummətun" kəliməsi: "insanlardan meydana gələn bir camaat", "bir zaman dilimi", "Allaha itaət edən abid bir qul" mənasına gəlməkdə;

• "Din" kəliməsi: "qarşılıq", "qisas", "iqtidar", "itaət", "boyun əymək", "hesab" və başqa mənalara gəlməkdədir.

Bax, Allah Taala'nın zikr etdiyi kimi, muqatta'a hərflərinin hər birinin də, bütün müfəssirlərin söylədikləri görüşləri ehtiva edəcək qədər mənaları olduğunu söyləmək, mümkündür."[2]

---

1 Səmərqandi, "Şərhu't-Tə'vilat"

2 Tabəri təfsiri, Bəqərə-1

• **Əgər deyilsə ki:**

“Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və sələm)’in əbcəd hesabı və təvafuq (müvafiqlik) kimi şeylərdən hökm çıxardığı varid olmadığına görə, belə bir metod istifadə etmək caizdirmi? Və bu, sünnətə müxalifət deyildirmi?”

Cavab olaraq deyərik:

Burda, Quranın, hədd və hesaba gəlməz mənaları, işarətləri, təfsirləri bəhs mövzusudur. Halbuki bütün bu izahların hamısının, Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və səlləm) tərəfindən ifadə edildiyini, kimsə göstərə bilməz. Şübhəsiz ki, bütün bu həqiqətlər, yenə də, o müqəddəs qaynağın (Quranın) malıdır. İlmi’l-huruf deyil, əksinə çox zahir və bir hesab tablosu içərisində yer alan əbcəd hesabı və gözlə görülən təvafüqləri (müvafiqlikləri)’nin, Qurandakı bəzi işarət və nüqtələrinin anlaşılması üçün bir vəsilə qılınması, işarətlərindən istifadə edilməsinin, əlbəttə Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və səlləm)’in sünnətinə müxalifliyi, bəhs mövzusu ola bilməz. Onlarla təfsirdəki yüzlərlə fərqli izahların varlığı, bu həqiqətin açıq bir dəlilidir.

Əgər bir təvafüq (müvafiqlik), fərqli yönlərdən bir hadisəyə baxsa, ona uyğun düşsə, məqam və mənaya münasib olsa, belə bir təvafüq, işarət dərəcəsinə çıxar. Belə halda:

“Belə təvafüqlə, bu ayət, bu hadisəyə işarət edir.” deyilə bilər.

Belə bir misalla, məsələni fəhmə yaxınlaşdıraq:

Məsələn, hazırlanmış bir süfrənin üzərində, 10 qaşıq, 10 çəngəl, 10 boşqab gördüyümüzdə, bu süfrəyə 10 nəfərin oturacağını, qəti bilik ifadə edən bir təxminlə başa düşürük. Çünki bu, qəti bilik əldə etmə yollarının başında gələn vəhy qaynağının xaricində, gözlə görülən xüsusdur. Gözün gördüyü bir həqiqətin arxa planını görmə qabiliyyətinə

sahib olan mexanizm isə, ağıldır. Yerinə görə, ağıl gözünün gördüyü bir həqiqət, normal gözün gördüyündən daha sağlam, daha doğru ola bilər.

Səmavi şəxsiyyəti bəlli olan “Quran süfrəsi”ndə sərilən və ağla xitab edən təvafüqlər, bəhs mövzusu misaldan, çox daha açıqdır. Və bura dəvət edilən “hikmət qonaqları”nın hər birini, İlahi işarət olaraq qəbul etmək lazımdır.

Yenə, bir ifadənin içərisində yer alan kəlimələrin düzülüş şəkilləri və hərfləri, o ifadənin mənasına nə qədər yaxın olsa, nə qədər “münasibət ipləri”lə bir hörgü qurula bilsə, o ifadənin ülviləşməsinə, ucalmasına, o ölçüdə qatqı təmin edər. Bu xüsus, bəlağat elminin əhəmiyyətli bir qaydasıdır.

Quranın kəlimə və hərflərində fərqli şəkildə görünən təvafüqlərin hər biri, – doğru olaraq göstərilə bildiyi ölçüdə – , bir bəlağat və bir ədəbi sənət ifadə etdikləri kimi, eyni zamanda, qeybdən xəbərlər verən bir “işarət lampa”ları vəzifəsini görürlər.

Quranın bir çox cəhətdən möcüzəvi yönləri olduğu kimi, kəlimələrində, cümlələrində və nəzmində də, bir çox qeyr-i adiliklər vardır.

Madam ki, Quranın ayət və kəlimələrinin göstərdiyi həqiqətlərdə, möcüzə işarətləri vardır, əlbəttə o ayət və kəlimələri təşkil edən hərflərində də, onun möcüzəvi işarətləri olacaqdır.

Bəzi təvafüqlük tabloları və kəlimələrin hesab-əbcəd dəyərləri:

Allahın, sonsuz elmilə hər şeyi necə əhatə etdiyini və hər şeyi necə bir-bir saydığını göstərən təvafüqlük tablolarının və kəlimələrin hesab (əbcəd) dəyərlərinin, Quran nəzdindəki dəyərini anlamaq üçün, Quranın özünə baxmaq, kifayət edər.

Mövzu ilə bağlı bəzi misallar:

• **"Allahummə Məlikə'l-Mulk"**[1] ifadəsi

Bu ayətdə bəhs mövzusu olan ***"Allah"*** və ***"Malik"*** isimlərinin, bu ayətə qədər olan təkrar sayı, 319'dur. Yəni bu ayətə qədər, Allah ismi - 306 dəfə, eyni kök hərflərindən gələn ***"İlah"*** kəliməsi - 11 dəfə, ***"Malik"*** kəliməsi - 1 dəfə keçmişdir. Buna görə, burda ***"Allahummə"*** kəliməsi, 319-cu sıradadır.

Bu ifadənin əbcəd dəyəri də, 319'dur.

Bu ifadənin yer aldığı ayət, Quranın 319-cu ayətidir.

Bu ayət sanki, təvafüq dililə bizə belə deyir:

"Mülkün maliki olan Allah, Quranın da sahibidir. Bütün mülkünü tək-tək sayıb bildiyi kimi, Quranın hər tərəfini də tək-tək sayıb bilir. Bu isə, Quranın Ondan gəldiyini göstərir."

• Allahın **"Şahid"** ismi:

"Hər şeyi görüb bilən" mənasındakı bu isminin əbcəd dəyəri, 319'dur.

Bu ismin, mərfu şəklilə 9-cu təkrarını etdiyi və Quranda ən axırıncı keçdiyi Buruc surəsinin 9-cu ayəti, Quranın axırdan 319-cu ayətidir.

Bu müvafiqlik sanki bizə belə deyir:

"Yaxşı bilin ki, Şahid kəliməsini belə qeyr-i adi bir tərzdə yerinə qoyan Allah, hər şeyə şahiddir."

• **"Hum bəliğuh"**

"Biz çatacaqları müəyyən vaxta qədər əzabı onlardan sovuşdurduqda isə, dərhal əhdi pozdular."[2] ayətində yer alan və ***"onların çatacaqları"*** mənasına gələn ***"hum bəliğuh"*** cümləsinin əbcəd dəyəri, 1089'dur.

---

1 Al-i İmran: 26

2 Əraf: 135

Quranın bütünündə, yalnız 1 dəfə istifadə edilən bu cümlənin keçdiyi ayət, Quranın 1089-cu ayətidir.

Bu müvafiqlik, sanki bizə deyir:

"Yaxşı bilin ki, siz Quranı oxuyarkən, necə bu ayətə çatdınızsa, onlar da eynilə, söz verdiyimiz müddətlərinə çatdılar, sonra cəzalandırıldılar."

• "Qeybi bilən Allah"

"Məgər anlamırdılar ki, Allah onların sirlərindən də, xəlvəti danışıqlarından da agahdır və Allah qeybləri biləndir?"[1] ayətinin son cümləsinin mətni: ***"və ənnəllahə allamu'l-ğuyub"***dur. Bu cümlənin əbcəd dəyəri, 1313'dür.

Bu cümlənin yer aldığı Tövbə: 78 ayəti, Quranın 1313-cü ayətidir.

Cümlənin əbcəd dəyəri ilə ayətin ümumi sırası 13 ədədini göstərdiyi kimi, ayətin surədəki nömrəsi də 78 olub 6×13'dür.

Ayət nömrəsinin göstərdiyi 78 rəqəmi, ***"Hakim"*** kəliməsinin də əbcəd dəyəridir. Bu isə, burda, hikmətli bir rəqəmsal tablonun göstərildiyinə işarətdir.

Bu təvafüq, ayətdə yer alan ***"və ənnəllahə allamu'l-ğuyub"*** cümləsinin dediyi kimi, Allahın bütün sirləri (gizlilikləri) bilən, sonsuz bir elm sahibi olduğunu; Quranın isə, bu sonsuz elm sahibinin kitabı olduğunu göstərməkdədir.

1 Tövbə: 78

Risaləti təsdiq edən bəzi təvafüqlər:

إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ *“Şübhəsiz ki, Sən, göndərilmiş peyğəmbərlərdənsən.”*

Bu ayət, Quranda 2 surədə zikr edilmişdir[1]

• ***“İnnəkə ləminə’l-mursəlin.”*** cümləsinin hərf sayı (oxunmayan vasil həmzəsi xaric), 13’dür. 13 hərfdən meydana gələn bu cümlənin əbcəd dəyəri, 13’ün 47 qatı olan 611’dir. Ayətin riyazi dəyəri, mənasını dəstəkləməkdə və Onun – miladi olaraq – peyğəmbər olduğu tarixi verməkdədir.

Əgər oxunmayan vasil əlifi də sayılsa, bu cümlənin əbcəd dəyəri, 612 olub, 36×17’dir.

Mənalı bir təvafüqdür ki, bütün Quranda, Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və səlləm)’ə xitab edən:

“Şübhəsiz ki, Sən, göndərilmiş peyğəmbərlərdənsən.” ayəti, yalnız 2 yerdə keçmişdir.

Bənzər mənada olan ***“göndərilmiş peyğəmbərlər”*** təbiri isə, bu 2 ayət[2] arasında, əbcəd dəyərlərinə uyğun olaraq, 17 dəfə təkrarlanmışdır.

• “Əbəsə” kəliməsi:

Əbəsə surəsinin ilk 2 ayətinin tərcüməsi belədir:

“Korun yanına gəlməsindən dolayı, qaşqabağını sallayıb üzünü yana çevirdi.”[3]

---

1 Bəqərə: 252; Yasin: 3

2 Bəqərə: 252; Yasin: 3

3 Əbəsə: 1-2

Bu üslubda bir qeyr-i adilik vardır. Çünki cümlədə istifadə edilən *“əbəsə”* feli, məlum olmasına baxmayaraq, faili zikr edilməmişdir. Bu üslub, adət etdiyimiz üslub tərzinin xaricindədir.

Ancaq hikmətli Quran, burda bir möcüzə göstərmişdir. Belə ki, açıqdan zikr edilməyən cümlənin faili, şəxsən *“əbəsə (qaş-qabağını tökdü)”* felinin əbcəd dəyərinin içindədir.

Bu kəlimənin əbcəd dəyəri 132 olub, felin faili olan *“Muhamməd”* isminin də qarşılığıdır.

Yenə özündən üz çevrilmiş şəxsin də ismi zikr edilməmiş, ancaq onu da *“əl-ə’mə (kor)”* kəliməsinin əbcəd dəyərində şifrələmişdir.

Bu *“ə’mə”* kəliməsinin əbcəd dəyəri 143’dür. Bəhsi keçən korun adı *“Abdullah”*ın əbcəd dəyəri də, 143’dür.

Bu kontekstdə görülən bu təvafüqləri, təsadüflərə həvalə etmək, insafdan sayılmaz.

• **“Əgər Səni vəfat etdirərsək.”** ayəti, Quranda 3 dəfə keçməkdədir. Ayət, açıq bir şəkildə, Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və səlləm)’in vəfatından bəhs etməkdədir. Keçdiyi 3 surə və ayət nömrələri də, Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və səlləm)’in ömrü olan 63’ü göstərir. Ayət və surə nömrələri belədir:

• Yunus (10-cu) surə, 46-cı ayət;

• Ra’d (13-cü) surə, 40-cı ayət;

• Ğafir (40-cı) surə, 77-ci ayət.

Buna görə:

~ Ayət nömrələrinin cəmi (46+40+77) = 163’dür.

~ Surə nömrələrinin cəmi isə, (10+13+40) = 63’dür.

“Əgər səni vəfat etdirərsək.” cümləsinin hərf sayı, 9’dur. 63 isə, 9’un 7 qatıdır.

Vəfatı xəbər verən bu cümlənin – hərflərilə bərabər – əbcəd dəyəri, 632 ’dir. Bu da, Peyğəmbər (sallallahu aleyhi və səlləm)’in miladi vəfat tarixidir.

Bunlar, *“təvafüqlük pəncərə”*lərindən qeybi xəbərlərin aşkar bir görüntüləridir.

Xülasə:

Bu incə nüqtədə Ustad Nursi`nin bildirdiyi budur:

Hərflər, sadəcə ləfzlər içində gəlib bir məna ifadə etmək üçün istifadə edilən ləvazimat deyildirlər. Bəlkə, eyni anda hər bir hərfin rəqəmsal dəyəri olub rəqəm kimi bir məna ifadə etməkdədir. Rəqəmlər arasındakı münasibət kimi, hərflərin də bir-birilə belə fitri münasibətləri vardır.

• *Beşincisi:*

Muhakkak الٓمٓ ***, hassaten taktiiyle, yani hususi olarak bu harfleri seçmesiyle gösteriyor ki; bütün harflerin esas olan mahrecleri "halk" (boğaz), "vasat" (ağız boşluğu) ve "şefeh" (dudak) olmak üzere 3'tür.*** ا ***- "halk" mahrecine;*** ل ***- "vasat" mahrecine;*** م ***- "şefeh" mahrecine, sırasıyla işaret eder.***

Ve bu işaret, zihni dikkate icbar etmeye remzeder. Ülfet perdesini yırtmaya, kaldırmaya işaret eder. Ta ki, zihni, hilkat-i huruftakı acaib olan elvan-ı nakşı mütalaaya ilca etsin, sevk etsin. Yani, الٓمٓ ***, zihinlerin nazar-ı dikkatini şu mahreclere çeviriyor ki, zihinler, gerek bu 3 mahrecden, gerek bunlara bağlı küçük diğer mahreclerden, lafızların ve harflerin nasıl meydana geldiklerini hayret ve ibretle mütalea etsinler. Harflerin hilkatindeki nakş-ı acibi görsünler.***

....

Şərhi:

• **Beşinci incə məna:** الٓمٓ 'in xüsusilə seçilməsi, "halq" (boğazdan çıxan məxrəclər), "vasat" (ağız boşluğundan çıxan məxrəclər) və şəfeh (dodaqdan çıxan məxrəclər) deyilən 3 məxrəcə işarət etməsindən dolayıdır.

• **Halq hərfləri (boğazdan çıxan hərflər)** bunlardır:

ا، ح، خ، ع، غ، ه (6)

• **Vasat hərfləri (ağız boşluğundan çıxan hərflər)** bunlardır:

ق ، ظ ، ط ، ض ، ص ، ش ، س ، ز ، ر ، ذ ، د ، ج ، ث ، ت
، ك ، ل ، ن ، ي (18)

• **Şəfeh hərfləri (dodaqdan çıxan hərflər)** bunlardır:

ف ، و ، م ، ب (4)

~ ا - boğaz hərflərinə;

~ ل - vasat hərflərinə;

~ م - dodaq hərflərinə işarət edir.

Bununla bərabər, bu hərflər الٓمٓ , boğaz → vasat → və dodaq olaraq, boğazdan dodağa doğru sıra ilə zikr edilmişdir.

İndi diqqət et! Danışarkən hərfləri çıxarmaq xüsusunda, insanın iradəsi nə qədərdir? Sadəcə hərflərin çıxış yerlərinə riayət etməsidir. Buna riayət etməzsə, o hərf meydana çıxmaz. Məsələn, ağzını bağla və *"əlif"* de! Ağzını aç və *"mim"* de! Bu hərfləri söyləyə bilərsənmi? Xeyr. Düşün ki, bir anda bir neçə kəliməni ard-arda necə söyləyirsən? Hər bir hərf, öz məxrəcindən, bəziləri boğazdan, bəziləri ağzın içindən, bəziləri dodaqdan, bir-bir necə çıxır? Bu, sənin aciz iradən ilədirmi? Düşünən insanlar üçün, bu, çox qeyr-i adi bir işdir, insan iradəsinin hünəri deyildir.

Deməknki, ən asan olan danışma feli belə, insanın əlində deyildir. Elə isə, sən, özünə malik deyilsən. Danışmağın belə, Başqasının əlindədir.

Beləcə, Hikmətli olan Quran, insanların bu danışma feli üzərindəki ülfət pərdələrini qaldırır və onları təfəkkürə dəvət edir. Ta ki, insan, fərqli-fərqli, rəngbərəng olan hərflərin, qeyr-i adi naxışlarını diqqətlə mütaliə etsinlər. Yəni:

"Hərflər, necə təşəkkül edir; hər biri özünə məxsus məxrəcindən necə çıxır?" deyə, insanın nəzərini bu qeyr-i adi işə cəlb edir.

Bax, الٓمٓ ilə belə yüksək bir həqiqəti dərs vermək, ancaq hikmətli Quranın işi ola bilər. Madam danışmaq feli, insanın əlində deyildir. Əlbəttə bu, işarət edər ki, Quran, bəşərin taqətinin fövqündədir. Haşa, bir bəşərin uydurması, Peyğəmbərin sözü deyildir. Elə isə, əzəli kəlam sahibi olan Allahın kəlamıdır, danışmasıdır.

Müəllifimiz Ustad Nursi (rahmətullahi aleyh), bu həqiqəti, bir risaləsində[1] belə izah edir:

"Esbab (səbəblər) içinde, bilbedâhe (ən açıq olan budur ki), en eşrefi (səbəblər içində ən şərəflisi) ve ihtiyarı en geniş ve tasarrufatı en vâsi (ən geniş olan), insandır. İnsanın dahi en zâhir ef'âl-i ihtiyariyesi (ixtiyari felleri) içinde en zâhiri, ekl (yemək yemək) ve kelâm ve fikirdir. Yani yemek, söylemek, düşünmektir. Şu yemek, söylemek, düşünmek ise, gayet muntazam (çox intizamlı), acip, hikmetli birer silsiledir. O silsilenin yüz cüz'ünden (parçasından), insanın dest-i ihtiyarına (ixtiyar əlinə) verilen, ancak bir cüz'üdür (parçadır). Meselâ:

• *Yemekten, bedenin tagaddî-i hüceyrâtından (bədən hüceyrələrin qidalandırılmasından) tut, tâ semerâtın teşekkülüne (faydaların hasil olmasına) kadar olan silsile-i ef'al (fellər silsiləsi) içinde insanın dest-i ihtiyarına (insanın ixtiyar əlinə) verilen, yalnız ağızdaki dişlerin değirmenini tahrik edip onu çiğnemektir; Ve*

• *Söylemek silsilesinden, yalnız mehâric-i huruf kalıplarına (hərflərin çıxış yerlərinə) havayı sokup çıkarmaktır. Halbuki, ağzında birtek kelime bir çekirdek gibi iken, bir ağaç hükmündedir; hava içinde milyonlar aynı kelime gibi meyveler verir, milyonlarla dinleyenlerin*

1 Sözlər, 32-ci Söz, 2-ci Məvqif, 1-ci məqsəd s. 591

kulaklarına girer. Bu misalî sünbüle, insandaki hayalin eli ancak yetişebilir. İhtiyarın kısacık eli nasıl yetişir?!

Madem esbab içinde en eşrefi (səbəblər içində ən şərəflisi) ve en ziyade ihtiyar sahibi olan insan, böyle hakikî icaddan eli bağlansa, sair cemâdat (cansızların) ve behîmat (heyvanlar) ve anâsır (ünsürlər) ve tabiat, nasıl hakikî mutasarrıf (təsərrüf edən) olabilirler?

Yalnız, o esbab birer (səbəblərin hər biri):

~ zarftır; ve

~ masnuat-ı Rabbâniyeye (Rəbbimizin sənətinə) birer kılıftırlar; ve

~ hedâyâ-yı Rahmâniyeye (Rahmən olan Allahın hədiyyələrinə) birer tablacıdırlar.

Elbette bir padişahın:

• hediyesinin kabı; veya

• hediyeye sarılan mendil; veyahut

• hediye eline verilip getiren nefer,

o padişahın saltanatına şerik olamazlar. Ve onları şerik tevehhüm (zənn) eden, saçma bir hezeyan eder.

Öyle de, esbab-ı zâhiriye ve vesait-i suriyenin (zahiri səbəb və vasitələrin), rububiyet-i İlâhiyeden (Allahın tərbiyə ediciliyindən) hiçbir cihette hisseleri olamaz; hizmet-i ubûdiyetten (qulluqdan) başka nasipleri yoktur."

Ustad Nursi, digər bir risaləsində[1], bənzər bir mənada belə deyir:

"Ve keza, esbab-ı zahiriye pek basit, mahdud, fakir, camid, şuursuz, iradesiz ve kanunlar kısmı da itibarî, mevhum şeylerdir."

---

1 Mesnevi-i Nuriye, "Katre" risalesi s. 51

İlk əvvəl, mətndəki *"esbab-ı zahiriye (zahiri, görünən səbəblər)"* ifadəsini açıqlayaq:

~ Bal arısı səbəbdir, bal nəticə;

~ Çəyirdək səbəbdir, ağac nəticə;

~ Ağac səbəbdir, meyvə nəticə;

~ Toxum səbəbdir, çiçək nəticə;

~ Toyuq səbəbdir, yumurta nəticə;

~ Bulud səbəbdir, yağış nəticə;

~ İnək səbəbdir, süd nəticə;

~ İpək qurdu səbəbdir, barama nəticə...

Bunlar kimi, Allah Taala, hər nəticəni bir səbəblə yaratmaqdadır. Bu səbəblərə, *"esbab-ı zahiri (zahiri), görünən səbəblər"* deyilir. Bu səbəbləri göz görməkdə, hətta iman dərsini almayan şəxslər, nəticələri bu səbəblərdən bilməkdədirlər.

Ustad bu məqamda, səbəblərin, həqiqi fail olmadığını, onların sadəcə İlahi qüdrətin pərdələri olduğunu isbat edir. Bunun üçün də, ilk əvvəl, səbəblərin sifətlərini sayır. Səbəblər:

1. Bəsit;
2. Məhdud;
3. Cansız;
4. Şüursuz; və
5. İradəsizdirlər.

Səbəblərin qanunlar qismi də, etibari, mövhum (olmadığı halda var zənn edilən) şeylərdir. Məsələn, yerin cazibə qanunu, hərəkət qanunu, itələmə qanunu və s. kimi qanunlar, mövhum şeylərdir. Bunların xarici bir vücudları yoxdur.

Bu məqamda, sual budur:

"Belə bəsit, məhdud, yoxsul, cansız, şüursuz və iradəsiz olan səbəblər və yenə etibari və mövhum olan qanunlar, bu göz önündəki məxluqları yarada bilərlərmi?"

Ustad Nursi, bu suala belə cavab verir:

"Müsebbebatta bulunan harika nakışlar, ziynetler, garib ve acib sanatların o gibi kıymetsiz esbab ile katiyen münasebetleri yoktur."[1]

İndi, səbəb ilə nəticəni qiyaslayaq:

~ Səbəb son dərəcə bəsit, müsəbbəb/nəticə isə, son dərəcə naxışlı və sənətlidir;

~ Səbəb cansız, müsəbbəbin isə, həyatı vardır;

~ Səbəb cahil, müsəbbəbdə isə, elm əsəri görsənir;

~ Səbəb aciz, müsəbbəbdə isə, qüdrət əsəri görsənir;

~ Səbəbin iradəsi yoxdur, müsəbbəbdə isə, iradə əsəri görsənir;

~ Səbəb yoxsul, müsəbbəbdə isə, zənginlik əsəri var;

~ Səbəb məhdud, müsəbbəbdə isə, əhatə ediciliyin əsəri görsənir.

Bütün bunlar isbat edir ki:

Müsəbbəbləri, bu səbəblər yarada bilməz. Demək ki, səbəblər, sadəcə bir pərdədirlər. Həqiqi fail isə, Allah Taala'dır.

Ustad Nursi, bu bəhsə belə nümunələr verir:

"Binaenaleyh mesela:

~ Bedenin hüceyratındaki nizamlı, intizamlı teşekkülatı ekmek yemesine,

---

1 Mesnevi-i Nuriye, "Katre" risalesi s. 50-51

~ Ve kuvve-i hafızada yazılan gayr-ı mahdud muntazam nakışları kulaktaki ve baştaki telâfife,

~ Ve konuşmakta, tefekkürde, harflerin teşekkülatına ve suver-i zihniyenin husulüne, lisan ve zihnin hareketleri gibi esbaba isnadları ahmakçasına bir hükümdür.

Ancak o gibi müsebbebat, gayr-ı mütenahi bir kudret ile bir ilim ve bir iradeyi iktiza ediyorlar."[1]

Müəllif, mətndə 3 misala yer verir:

Hüceyrədəki nizamlı və intizamlı təşəkkül, hücrənin yemək yeməyinə isnad edilə bilməz. Yəni:

"Bu hücrə, vücuda girən yeməkləri yedi, sonra da bu şəkli aldı." deyilə bilməz. Hücrədəki mükəmməllik, yeməyi faillik məqamından uzaqlaşdırır.

İnsanın, bütün həyatında gördüyü və eşitdiyi hər şey, yaddaşında (hafizəsində) yazılmaqdadır. Bu yazı və yaddaşda saxlama fəaliyyətləri, beyindəki liflərə (qırışlara) isnad edilə bilməz. Yəni:

"Beynin quruluşu, bu məlumatları öz-özünə saxlayır." deyilə bilməz. Məlumatların bir-birilə qarışdırılmadan saxlanılması, beyin qırışlarını faillik məqamından qovur.

Danışıqda, hərflərin çıxması, dilin hərəkətinə; və təfəkkür edərkən, zehnin, rəsmləri meydana gətirməsi, zehnin hərəkətinə isnad edilə bilməz.

Bunların səbəblərə isnadı, axmaqca bir hökmdür.

Xülasə, bütün bu işlərin hasil olması və nəticələrin yaradılması, sonsuz bir qüdrət ilə bir elm və iradəni gərəkdirirlər. Elə isə, səbəblər, nəticələri icad edə bilməz, *'Bunları mən yaratdım.'* deyə bilməzlər.

---

1 Mesnevi-i Nuriye, "Katre" risalesi s. 51

Ustad Nursi, bu bölmənin sonunda isə, deyir:

“Ey zihnin elini sanat-ı belağatın boyasıyla boyayan arkadaş! Bu letaifin cüzlerini, parçalarını, hepsini topla, bir araya getir ve bir bütün olarak, yani onların ictimaından çıkan bir hakikat-ı vahidenin kuvvetiyle nazar eyle ve onların müctemian ifade ettikleri ve bağırdıkları esrara kulağını ver, dinle! Ta ki, onlar tarafından senin üzerine, هٰــذَا كَلاَمُ اللّٰهِ

‘Elbette böyle harika olan bu Kitab, Allahın kelamıdır, beşerin düzmesi olamaz.’ hakikati okunsun, sen de anlayasın.”

“Ey əlini Bəlağat sənətinin boyası ilə boyayan qardaş! Bu ‘Üçüncü Məbhas’da işarət edilən incə mənaların parçalarını yan-yana gətirib birləşdir; hamısına birdən bir nəzərlə bax və diqqət et! Ta ki, bu nüqtələrdən هٰــذَا كَلاَمُ اللّٰهِ *‘Bu, Allahın kəlamıdır.’ cümləsi, sənin üzərinə oxunsun və bu həqiqəti görəsən.”*

Yəni:

“Bu incə mənaları, ayrı-ayrı düşünmə! Çünki hər bir nüqtədə həqiqəti görməyə bilərsən; şübhən qala bilər. Lakin hamısını birləşdirib hamısına birdən nəzər etdiyin vaxt, ‘Şübhəsiz, bu, Allahın kəlamıdır.’ qənaət və etiqadı, sənə təzahür edəcəkdir.”

Dördüncü Mebhas

Muhakkak, الٓـمٓ ile diğer kardeşleri olan huruf-u mukattaalar, böyle takti ve terkib suretinde tezahür edip ortaya çıkmalarıyla, sanki nida edip lisan-ı halleriyle diyorlar ki:

"Biz imamlarız. Hiçbir kimseyi taklid etmiş değiliz, hiçbir imama tabi olmayız, olmamışız. Hem bizim üslubumuz bedi, tarzımız ise, acib ve garibdir. Hem yeni saha-i vücuda gelen birer bediayız. Hiç kimse benzerini getiremez." diye meydan okuyorlar.

İşte bu "Dördüncü Mebhas"ta da bir çok letaif vardır:

• Birincisi: Hutaba ve füsahanın (hatib ve beliğlerin) adetlerindendir ki, daima bir misale tabi oluyorlar. Kendilerine, önceki bir misali örnek alıyorlar. Hem bir minval, bir örnek üzere belağat sanatının nakşını dokuyorlar. Hem daha önce gidilmiş, işlek bir yolda yürüyorlar. Halbuki bu harflerin bu şekilde zikredilmelerinden anlaşılıyor ki, Kuran, لَـمْ يَطْمِثْهُـنَّ إِنـسٌ قَبْلَهُـمْ وَلاَ جَـآنٌّ sırrına mazhardır. Yani, onun benzeri, daha önce ne insin, ne de cinnin kelamında mevcud değildir. Kuran, hiçbir misale tabi olmamıştır; hiçbir nakş-ı belağat örneği üzerine nakış yapmamıştır. Onun nakş-ı belağat ve fesahatı, yalnız kendine mahsustur. Kimseyi taklid etmemiş ve hiçbir kimse de nazirini getiremez, tanzir edemez. Hem bu tarz-ı beyandan anlaşılıyor ki, o Kuran-ı Azimü'ş-şan, daha önce gidilmeyen bir yolda yürümüştür; kimseye tabi olmamıştır.

• İkincisi: الٓـمٓ kelimesi gösteriyor ki, Kuran-ı Hakim, fevatihi ve mekatii ile beraber, yani baştan sona kadar bütün heyetiyle be-

raber, nazil olduğu vaziyyet üzerine bakidir. Nazil olduğu gündeki gibi, bugüne kadar gelmiş ve gidiyor. Bugüne kadar ne benzeri getirilmiş, ne de taklid edilmiştir. Halbuki bu kadar esbab-ı taklid ve teessi (onu örnek almak) ortada varken, bugüne kadar benzeri hiçbir surette getirilememiştir.

Evet, Kuranı taklid etmeye müştak olan dostlar ve ona karşı tahaddi eden, meydan okuyan mütehacim muarızlara, düşmanlara rağmen, şimdiye kadar Kuranın ne taklidi yapılmış; ne de misali ve benzeri getirilmiştir.

Bu hususta şahid istiyorsan, işte bak! Bu kadar milyonlarca arabi kitaplar meydandadır! Acaba bunların içinde Kurana denk ve benzer olacak veya belağat ve fesahatta ona yakın olacak bir kitabı görebilirmisin, göstere bilirmisin? Kella! Asla ve kata, benzeri bulunamaz.

Cahil ve ami olan birisi dahi, bu kitapları Kuranla mukayese etse ve ona mukabil getirse, onun basit nazarı bile anlar ve nida edip der ki:

"Bu Kuran, gördüğüm kitapların hiçbirine benzemez, hiçbirinin mertebesinde değildir."

O halde, bu Kuran, ya hepsinin altındadır. Bu ise, bizzarure muhaldir, hepsinin altında olması mümkün değildir. Veya hepsinin fevkindedir ki, matlub ve makul olan da budur. Zaten Kuranın, harika olan i'cazından dolayı nasibi ve layık olduğu mertebesi budur ki, Kuran hepsinin fevkindedir. Öyle ise, bu netice gösteriyor ki, Kuran, mucizedir. Allahın kelamıdır, beşerin sözü değildir.

• Üçüncüsü:

Beşerin eliyle meydana gelen bir sanatın şeni odur ki, başta çok cihetlerle nakıs, kaba ve gayr-ı muntazamadır. Hüsün ve talavet (gü-

zellik, şirinlik, zariflik) cihetiyle kurudur. Yani ilk başta, tam mükemmel, muntazam ve güzel olmaz.

Belki daha sonra tedrici olarak yavaş-yavaş tekamül eder, tatlılaşır ve muntazam hale gelir. Halbuki Kuranın üslubu, ilk başta tezahür edip nazil olduğu zaman, tam bir talavet ve hüsünle ve taravet ve şebabiyyetle ve harika i'caz ve kusursuz belağatle, beşerin enzarına nazil olmuştur. İlk zuhurunda gösterdiği halaveti, güzelliği, gençliği, bugüne kadar devam etmiş ve şimdi de bu hususiyyetlerini öylece muhafaza etmektedir.

Hem Kuran-ı Mu'cizu'l-Beyan, o asırdakı bütün muasırlarına, belağat ve fesahat erbabına karşı tahaddi edip meydan okumuştur. Ve onlar, bu kadar telahuk-u efkarla ve biribirlerinden fikir sirkat edip istifade etmeleriyle beraber, Kuran, onların hepsine galebe edip i'cazıyla onları mağlub etmiştir.

İşte, Kuran-ı Hakim, bu galibiyyetiyle ilan ediyor ki:

"Tahkik, bu Kuran, Halik-i Kuvva ve kaderin sun'udur. Yani bütün kainatın cari olan nizam ve intizamını, mizan ve muayyen mikdarlarını tayin ve idare eden Sani-i Alim-i Kadir'in kelamıdır; beşerin ihtiraı ve fikrinin eseri değildir."

Ey belağatın letafetini, nesimini koklayan arkadaş! Acaba senin zihnin, bal arısı gibi, bu 4 mebhasın letafinin çiçeklerinden

اَشْهَدُ اَنَّ هٰذَا كَلَامُ اللّٰهِ

"Şehadet ederim ki, böyle harika ve mucize olan bir kelam, ancak Allahın kelamıdır." balını çıkaramazmı, elde edemezmi? Yani zihnini, şu mebahis-i erbaaya gönder ki, bal arısı gibi, اَشْهَدُ اَنَّ هٰذَا كَلَامُ اللّٰهِ ***balını yapsın, bu hakikati görsün ve*** اٰمَنْتُ بِاَنَّهُ كَلَامُ اللّٰهِ ***desin.***

Dördüncü Bölmə

"Muhakkak, الٓمٓ ile diğer kardeşleri olan huruf-u mukattaalar, böyle takti ve terkib suretinde tezahür edip ortaya çıkmalarıyla, sanki nida edip lisan-ı halleriyle diyorlar ki..."

....

Şərhi:

Müəllif, bu bölmədə, yenə الٓمٓ və sair kəsik hərflərin bəzi incə nüqtələrini və gözəlliklərini bəyan etməkdədir. Belə ki:

Əlif, Lam, Mim və sair qardaşları olan kəsik hərflərin belə təzahür etmələri, bu şəkildə yazılmaları ifadə edir ki:

"Biz, bu mövzuda imamlarıq, rəhbərlərik, kimsəni təqlid etməmişik. Bizim üslubumuz qeyr-i adidir. Heç kim bu günə qədər bu tərzdə danışmamışdır. Elə isə, bu surətimiz göstərir ki, bu Quran, Allahın kəlamıdır, bəşər kəlamı deyildir."

Tərkib şəkli: Hərfləri bir-birinə bağlayaraq oxumaqdır. Məsələn, أَلَمْ (ələm) şəklində oxumaq, tərkibtir.

Taqti isə: Hərfləri hecalayaraq oxumaqdır. الٓمٓ (əlif-lam-mim) kimi oxumaq taqtidir.

"İşte bu 'Dördüncü Mebhas'ta da bir çok letaif vardır..."

Digər məbhaslarda bu hərflərlə əlaqəli olaraq çox incə mənalar və bəlağat sirləri izah edildiyi kimi; bu "Dördüncü Məbhas"da da, çox incə nüqtələr bəyan edilmişdir. Bunlardan:

• *Birincisi:*

"Hutaba ve füsahanın (hatib ve beliğlerin) adetlerindendir ki, daima bir misale tabi oluyorlar. Kendilerine, önceki bir misali örnek alıyorlar. Hem bir minval, bir örnek üzere belağat sanatının nakşını dokuyorlar. Hem daha önce gidilmiş, işlek bir yolda yürüyorlar. Halbuki bu harflerin bu şekilde zikredilmelerinden anlaşılıyor ki, Kuran, لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلاَ جَآنٌّ sırrına mazhardır. Yani, onun benzeri, daha önce ne insin, ne de cinnin kelamında mevcud değildir. Kuran, hiçbir misale tabi olmamıştır; hiçbir nakş-ı belağat örneği üzerine nakış yapmamıştır. Onun nakş-ı belağat ve fesahatı, yalnız kendine mahsustur. Kimseyi taklid etmemiş ve hiçbir kimse de nazirini getiremez, tanzir edemez. Hem bu tarz-ı beyandan anlaşılıyor ki, o Kuran-ı Azimü'ş-şan, daha önce gidilmeyen bir yolda yürümüştür; kimseye tabi olmamıştır."

....

Şərhi:

• Birinci incə məna:

Xatiblərin və fəsahat əhlinin adətlərindəndir ki, əvvəlkilərdən bu işdə iləri olanların tərzini, üslubunu təqlid etsinlər, onların bəyan tərzi, danışmaq üsulu kimi danışsınlar. Halbuki, surələrin başlarındakı الٓمٓ

kimi muqattaa hərflərlə başlamaq, bu tərz bəyan ilə məramını ifadə etmək, bu kəlamın, bu günə qədər gələn heç bir ins və cinnin kəlamına bənzəmədiyini göstərir. Beləcə:

لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ

"Bunlardan əvvəl özlərinə əsla bir insan və cin toxunmamışdır."[1] ayətinin sirrinə mazhar (ayna) olmuşdur.

Yəni necə ki, yuxarıda zikr edilən ayətin sarih (açıq) mənası ilə, hurilərə daha əvvəl nə ins, nə də cin toxunmuşdur. Eləcə də, Quranın bu üslubuna da, özündən əvvəl kimsə toxunmamışdır. Yəni bu üslubdan, bəşər kəlamında istifadə edilməmişdir. Bəşərin dilindən bu növ kəlimələr südur etməmiş, meydana çıxmamışdır. Elə isə, bu, bəşərin sözü deyil, Allahın sözüdür.

Ümumilikdə, xatiblər və fasihlər, danışıq tərzlərini, özlərindən əvvəlki xatib və fasihlərə bənzətməyə çalışdıqları və onların üslubunu izləyib onları təqlid etdikləri halda, Quran, bunların heç birini təqlid etməmiş, hamısına müxalif bir bəyan tərzini tərcih etmişdir.

1 Rahmən: 74

• İkincisi: الٓمٓ ***kelimesi gösteriyor ki, Kuran-ı Hakim, fevatihi ve mekatii ile beraber, yani baştan sona kadar bütün heyetiyle beraber, nazil olduğu vaziyyet üzerine bakidir. Nazil olduğu gündeki gibi, bugüne kadar gelmiş ve gidiyor. Bugüne kadar ne benzeri getirilmiş, ne de taklid edilmiştir. Halbuki bu kadar esbab-ı taklid ve teessi (onu örnek almak) ortada varken, bugüne kadar benzeri hiçbir surette getirilememiştir.***

Evet, Kuranı taklid etmeye müştak olan dostlar ve ona karşı tahaddi eden, meydan okuyan mütehacim muarızlara, düşmanlara rağmen, şimdiye kadar Kuranın ne taklidi yapılmış; ne de misali ve benzeri getirilmiştir.

Bu hususta şahid istiyorsan, işte bak! Bu kadar milyonlarca arabi kitaplar meydandadır! Acaba bunların içinde Kurana denk ve benzer olacak veya belağat ve fesahatta ona yakın olacak bir kitabı görebilirmisin, göstere bilirmisin? Kella! Asla ve kata, benzeri bulunamaz.

Cahil ve ami olan birisi dahi, bu kitapları Kuranla mukayese etse ve ona mukabil getirse, onun basit nazarı bile anlar ve nida edip der ki:

"Bu Kuran, gördüğüm kitapların hiçbirine benzemez, hiçbirinin mertebesinde değildir."

O halde, bu Kuran, ya hepsinin altındadır. Bu ise, bizzarure muhaldir, hepsinin altında olması mümkün değildir. Veya hepsinin fevkindedir ki, matlub ve makul olan da budur. Zaten Kuranın, harika olan i'cazından dolayı nasibi ve layık olduğu mertebesi budur ki, Kuran hepsinin fevkindedir. Öyle ise, bu netice gösteriyor ki, Kuran, mucizedir. Allahın kelamıdır, beşerin sözü değildir."

....

Şərhi:

• İkinci incə məna:

Şanı uca olan Quranın, bəzi surələrə الٓمٓ kimi kəsik hərflərlə başlaması göstərir ki, Quranın (1-ci incə mənada bildirildiyi kimi) nə əvvəldən özünə qədər, yəni Quranın nüzul zamanına qədər bənzəri gəlmiş; nə də bundan (nüzulundan) sonra, qiyamətə qədər bənzəri gələcəkdir. Elə isə, xariqədir, möcüzədir.

Müəllif, bu məsələyə dəlil olması üçün deyir ki:

~ bu qədər təqlid səbəbləri bir-birinə köməkçi olarkən; yəni dostlar tərəfindən Onu (Quranı) təqlid etmək, o bəyan tərzini rəhbər almaq şövqü ilə bu qədər ərəbcə kitablar yazılmışkən; həm də

~ düşmənlərin Qurana təhəddi üçün, ona nazirə (onun bənzərini) gətirmək, Onun (Quranın) iddiasını çürütmək məqsədilə yazdıqları milyonlarla kitablar meydanda ikən,

heç biri Qurana bənzəmir. Hər hansı kitabın başında bu kəsik hərflərə bənzər kəlimələr vardırmı? Xeyr. Deməli ki, Quran, heç birinə bənzəmir. Elə isə, Quran:

~ ya (dərəcə etibarı ilə) hamısının altındadır;

~ ya da (dərəcə etibarı ilə) hamısının fövqündə.

Başqa kitabların altında olmasını, heç bir şəxs, hətta şeytan belə qəbul etməz. Çünki bu, muhal (imkansız)dır. Elə isə, zəruri olaraq, Quran, hamısının fövqündədir.

Elə isə, Kəlamullah'dır, möcüzədir.

• *Üçüncüsü:*

Beşerin eliyle meydana gelen bir sanatın şeni odur ki, başta çok cihetlerle nakıs, kaba ve gayr-ı muntazamadır. Hüsün ve talavet (güzellik, şirinlik, zariflik) cihetiyle kurudur. Yani ilk başta, tam mükemmel, muntazam ve güzel olmaz.

Belki daha sonra tedrici olarak yavaş-yavaş tekamül eder, tatlılaşır ve muntazam hale gelir. Halbuki Kuranın üslubu, ilk başta tezahür edip nazil olduğu zaman, tam bir talavet ve hüsünle ve taravet ve şebabiyyetle ve harika i'caz ve kusursuz belağatle, beşerin enzarına nazil olmuştur. İlk zuhurunda gösterdiği halaveti, güzelliği, gençliği, bugüne kadar devam etmiş ve şimdi de bu hususiyyetlerini öylece muhafaza etmektedir.

Hem Kuran-ı Mu'cizu'l-Beyan, o asırdakı bütün muasırlarına, belağat ve fesahat erbabına karşı tahaddi edip meydan okumuştur. Ve onlar, bu kadar telahuk-u efkarla ve biribirlerinden fikir sirkat edip istifade etmeleriyle beraber, Kuran, onların hepsine galebe edip i'cazıyla onları mağlub etmiştir.

İşte, Kuran-ı Hakim, bu galibiyyetiyle ilan ediyor ki:

"Tahkik, bu Kuran, Halik-i Kuvva ve kaderin sun'udur. Yani bütün kainatın cari olan nizam ve intizamını, mizan ve muayyen mikdarlarını tayin ve idare eden Sani-i Alim-i Kadir'in kelamıdır; beşerin ihtirası ve fikrinin eseri değildir."

....

Şərhi:

• **Üçüncü incə məna:** الٓمٓ ilə bağlı lətif nüqtələrdən biri də, budur:

Bəşərin bəlağat sənəti zahir olduğu, yəni ortaya çıxdığı ilk vaxt, çox cəhətlərlə naqisdir. İlk başda tam mükəmməl şəklilə təzahür etmir. Bu, bəşərin əlindən çıxan hər sənət üçün, caridir. Məsələn, ilk kompüteri görsək, nə qədər təəccüblənir və: *"Nə qədər ibtidai imiş"* deyirik. İlk maşın, ilk telefon, ilk televizor və bəşər əlindən çıxmış bütün ilklərə baxsaq, eyni şeyi hiss edir və eyni şeyi söyləyirik. Bu həqiqət, yazılan əsərlər üçün də caridir. Onlar da, neçə-neçə gözdən keçir, ancaq bir miqdar kamillik qazanır. Bəlağat sənəti də, belədir. Yavaş-yavaş təkamül edir.

Müəllifimiz Ustad Nursi (rahmətullahi aleyh)'in ifadəsilə, əvvələn qurudur, təravət və şirinliyi azdır. Sonra təkamül edir, təravət və şirinlik qazanır.

Bəşərin bəlağat sənəti belə ikən, şanı uca olan Quran isə, zühur etdiyi ilk vaxtdan qiyamətə qədər, eyni təravəti, şirinliyi və mükəmməlliyi mühafizə etmiş və edəcəkdir.

Quranın üslubu, təzahür etdiyi zaman, ən mükəmmək şəkli ilə, ən yeni şirinliyilə, əskiksiz, nöqsansız bir bəyan tərzilə təbarüz etmiş, bəşəri Özünə və bəlağatına heyran buraxmış; eşq və şövqlə Özünü dinlətdirmişdir. Hətta düşmənlərini belə, bəlağatına səcdə etdirmişdir. Bu hal, qiyamətə qədər davam edəcək; təravət, şirinlik və gəncliyi, əsla nöqsan olmayacaqdır.

Müəllifimiz, bir risaləsində belə deyir:

"...Kur'ân, o asırdan tâ şimdiye kadar öyle bir belâğat göstermiş ki, Kâbe'nin duvarında altınla yazılan en meşhur ediplerin

"Muallâkat-ı Seb'a" (7 asqı) nâmıyla şöhretşiar (şöhrət qazanmış) kasidelerini o dereceye indirdi ki, Lebid'in kızı, babasının kasidesini Kâbe'den indirirken demiş:

'Âyâta (Quranın ayətlərinə) karşı bunun kıymeti kalmadı.'

Hem bedevî bir edip فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ *"Artıq əmr olunduğun şeyi açıqla!"*(1) *okunurken işittiği vakit secdeye kapanmış. Ona demişler:*

"Sen Müslüman mı oldun?"

- O demiş: "Hayır, ben bu âyetin belâğatine secde ettim."

Hem ilm-i belâğatın dâhilerinden Abdülkahir-i Cürcanî ve Sekkâkî ve Zemahşerî gibi binlerle dâhi imamlar ve mütefennin edipler (elm sahibi ədəbiyyatçılar), icmâ ve ittifakla karar vermişler ki:

'Kur'ân'ın belâğatı, tâkat-i beşerin (bəşər taqətinin) fevkindedir; yetişilmez."(2)

Bəlağat: Xitab etdiyi kimsələrə görə, tam yerində, düzgün və həqiqətli, gözəl söz söyləmək sənətidir. Yəni hal və məqamın gərəyinə uyğun, bir sözlə, muxatab kimsənin halına uyğun söz söyləməkdir. Quran, bu cəhətdən də bənzərsiz və möcüzəvidir. İnsanları bu yönü ilə də, aciz buraxmışdır.

Bu qisimdə, əvvəldən bəri vəciz bəlağatı və möcüzəvi fəsahatı ilə, İslam alimlərinin diqqətini çəkən və bəzi ədibləri (ədəbiyyatçıları) özünə səcdə etdirən فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ ayətinin bu vəciz, lakin möcüzəvi olan 2 kəliməlik ifadəsini açıqlamağa, onun fövqəl-bəşər bəlağat incilərini, incəliklərini göstərməyə çalışacağıq.

---

1 Hicr: 94

2 Şualar, 7-ci şua: "Ayətu'l-Kubra" risaləsi, 17-ci mərtəbə s. 114

Özünə gələn İlahi vəhyi bu ayətin enişinə qədər gizlicə təbliğ edən Allah Rəsulu (sallallahu aleyhi və səlləm):

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ

"Əmr olunduğun şəkildə ortaya çıx, vəhyi təbliğ et!"[1] ayətində və bənzərlərində yer alan İlahi əmrdən sonra açıqca ortaya çıxmış və İlahi mesajları insanlara açıqdan bildirməyə başlamışdır. Artıq gizli-saxlı bir şey buraxmamış, hər şeyi açıqca ortaya qoymuşdur. Qəlb sədəfində düzülmüş olan həqiqət incilərini – dost, düşmən – hər kəsə təşhir etmiş, yaymışdır.

فَاصْـدَعْ بِمَـا تُؤْمَـرُ cümləsi, 2 kəlimədən ibarət çox vəciz bir ifadə olduğu halda, çox geniş mənalar ehtiva edən möcüzəvi bir icaza (az sözlə çox şey bildirmək) sahibdir. Əvvəldən bəri alimlərin üzərlərində durduqları yüksək bir bəlağat nümunəsi təşkil etməkdədir.

Bu ayətin bəlağət və fəsahatının dərəcəsini tam olaraq başa düşə bilmək, bəlkə də Quranın endiyi dövrdəki ərəb bəlağatını başa düşməklə mümkündür. Bəlkə də bədəvi ərəbin:

"Niyə səcdəyə getdin? Yoxsa müsəlmanmı oldun?" deyənlərə:

"Xeyr. Mən müsəlman olmadım. Mən sadəcə bu ayətin bəlağətına səcdə edirəm."[2] şəklindəki verdiyi cavabın əsl hikmətini və bəlağətın həqiqi sirrini, heç öyrənə bilməyəcəyik.

Onun üçün, o bədəvinin daxili dünyasına yansıyan, qəlbinə toxunan və beynində əks-səda verən bu səmavi ifadənin bütününü deyil, bilə bildiyimiz qədərilə bəzi incəliklərini açıqlamağa çalışacağıq.

---

1 Hicr: 94

2 İmam əbu'l-Həsən Əlu b. Muhamməd əl-Mavərdi, "ən-Nukət və'l-Uyun", Beyrut, tarixsiz, 1/30; Alusi, "Ruhu'l-Məani", 4/86;

İlk əvvəl bunu bildirmək gərəkdir ki, İslam alimləri, bu ayətin çox yüksək bir bəlağata sahib olduğu xüsusunda həmfikirdirlər. Hətta bəzilərinə görə, bu ayətin ifadəsindəki bəlağat vurğusu, Quranda ən zirvədə olan bir meyara sahibdir. Şübhəsiz:

“uxruc = çıx” yaxud da **“izhar = ortaya çıx”** kəlmələri yerinə, **“isda”** kəliməsinin tərcih edilməsinin əlbəttə bir çox hikmətləri vardır.

Bu hikmət və incəlikləri, bir neçə maddə halında sıralaya bilərik:

1. Ayətin ilk kəliməsi فَاصْــدَع ’dir. Bu kəlimənin 5-6 mənaya gəldiyi, bu səbəblə də, فَاصْــدَعْ بِمَــا تُؤْمَــرُ ayətinin 6 yöndən açıqlana biləcəyi bildirilmişdir.

Bunları belə sıralaya bilərik:

• **Birincisi:** *“Əmr olunduğun istiqamətə doğru yeri, çəkinmə!”*

• **İkincisi:** *“Əmr olunduğun şəkildə ortaya çıx!”*

• **Üçüncüsü:** *“Cəhri (səsli) olan namazlarda, Quranı açıqdan oxu, qorxma!”*

• **Dördüncüsü:** *“Əmr olunduğu şəkildə Allahın vəhyini təbliğ etmək üzərə, açıqdan elan et!”*

• **Beşincisi:** *“Əmr olunduğun şəkildə, haqq ilə batili bir birindən ayır!”*

• **Altıncısı:** *“Əmr olunduğun tərzdə, Sənə endirilən vəhyi, həm toplu halda, həm fərdi olaraq, muxatablarına çatdır!”*[1]

2. Bu kəlimə əslində, *“açıqdan təbliğ et, ortaya çıx!”* mənasına gəlir. Ancaq *“fəsdə”* kəliməsi, *“bəlliğ = təbliğ et”* kəliməsindən daha güclü bir əmr ifadə etməkdədir.

---

1 Mavərdi, eyni əsəri, 3/174;

Təbliğdə bəzən müsbət cavab olmaya bilər. Lakin “fəsdə’ “də isə, qəti cavab alınacaq bir əmri ifadə etməkdədir.[1]

3. Bu kəlimənin kök hərfləri olan “S-D-A” feli: *“Parçalamaq, yarmaq”* mənasına gəlir. *“İnsadaati’z-zuccəcətu”* deməklə: stəkanın qırıldığını, yarıldığını, çartladığını və dolayısı ilə, içində olan içkilərin (sumu, yoxsa başqa bir şeymi?) nə olduğunun anlaşıldığını bildirmiş oluruq.

Burda istiarə-i bəyaniyə vardır. Suyun çölə axması üçün yarılması lazım olan şüşənin, bu yarılmasını ifadə etmək üzərə istifadə edilən *“sad’ “* kəliməsi, gələn vəhyin xaricə axmasını təmin edən Nəbi (sallallahu aleyhi və səlləm)’in qəlbinin yarılması üçün istifadə edilmişdir.

Buna görə, ayətin Peyğəmbərimiz (sallallahu aleyhi və səlləm)’ə xitabən verdiyi mesaj, belə olur:

“Ey Rəsulum! -Bütün hər kəs tərəfindən açıqca görülməsi üçün- Allahın Cəbrail vasitəsilə qəlbinə qoyduğu həqiqətlərin üzərindəki gizlilik pərdəsini cır, at. Qəlb şüşəsini yar ki, içində olan maddi-mənəvi həyatın iksiri, ağzından axıb getsin!”[2]

4. *İbn əbi’l-İsba’nın bu ayəti açıqlaması isə, belədir:*

“Rəsulum! Sənə vəhy edilənlərin hamısını açıqla və bəyan etməklə əmr olunduğun hər şeyi təbliğ et. Bunların bir qismi, muxatablarından bəzilərinin qəlbinə çox ağır gəlsə, qəlbləri çartlasa belə, yenə bu vəhyi açıqlamaqdan çəkinmə!”

Ayətdə qəlblərin yarılması, şüşələrin yarılmasına bənzədilmişdir. Bunun ortaq bənzətmə yönü (vəchu’l-şəbəh) belədir:

---

1 Bədrəddin Muhamməd b. Abdullah əz-Zərkəşi, "əl-Burhan fi Ulumi'l-Quran", Beyrut, 1376/1957, 3/437; Cəlaləddin Suyuti, "əl-İtqan fi Ulumi'l-Quran", Qahirə/1394/1974, 3/152;

2 Zərkəşi, eyni əsəri, 3/443; Suyuti, eyni əsəri, 3/185;

Qırılan şüşənin içindəki mayenin, qəlblər üzərində icra etdiyi təsir də, fərqli şəkillərilə özünü göstərir. Müsbət və ya mənfi olaraq qəlblərin üzərində meydana gələn təsirin nəticəsi olaraq, bəzi üzlərdə – inkarın, qeyri məmnunluğun əlaməti olan – qəzəb və kin, bəzi üzlərdə də, qəbul və sevincin əlaməti olan inşirah və təbəssüm meydana gəlməyəbaşlayar.[1]

Kəlimənin bu mənasına görə, ayəti belə də başa düşmək mümkündür:

"Bəzilərinin qəlbi buna qarşı dura bilməyib partlasa belə, buna əhəmiyyət vermə. Allahın sənə vəhy etdiyi həqiqətlərdən nə varsa, hamısını açıqca təbliğ et!"

5. *S-D-A'nın kök hərflərindən törəyən "suda" kəliməsi, "baş ağrı" mənasına da gəlir. Kəlimənin bu etimolojik yönü nəzərə alındığında, ayətin mənası belə olur:*

"Əmr olunduğun şeyi açıqca elan et, həqiqətləri, müxaliflərin başlarını yararcasına bağır, təbliğ et. Şirkə bulaşmış kimsələrin mənfi davranışlarına əhəmiyyət vermə!"

Kəlimənin bu mənasına görə, ayəti belə də başa düşmək mümkündür:

"Əmr olunduğun həqiqətləri bildirərkən, bu yolda başın da ağraya bilər, inkarçılar tərəfindən əziyyət də görə bilərsən, başın dərdə giriftar ola da bilər. Bütün bunlara hazır ol və şərtlər nə olursa olsun, Allahın mesajını qullarına çatdır. Müşriklərə əhəmiyyət vermə, onlardan əsla çəkinmə!"

6. S-D-A kəliməsinin törəmiş olan *"sadi"* kəliməsi, *"gün ağarması"* mənasına da gəlir.[2]

Bu mənanı göz önündə tutduğumuzda, ayəti belə anlamaq mümkündür:

---

1 Suyuti, eyni əsəri, 3/185;

2 Əbu'l-Qasım Carullah Mahmud b. Amr əz-Zəmaxşəri, "əl-Kəşşaf an haqaiqi ğavamidi't-tənzil və uyuni'l-əqavil fi vucuhi't-tə'vil", Beyrut, 1407, 2/590

“Rəsulum! Susqunluq gecəsi bitdi, danışmaq zamanı olan gün ağarmışdır. Gecə qaranlığı kimi olan gizli təbliğ müddəti bitdi, artıq gündüz kimi olan həqiqətləri, gün işığına çıxarmaq zamanı gəlmişdir. O halda, aydınlıq bir gələcəyin təməlini atmaq üzərə, İlahi vəhy günəşinin qəlbinə doğan həqiqətlərinin işıqlarını, bütün insanların ağıl və qəlb tərəflərinə əks etdir!”

7. فَاصْدَع kəliməsi, *“2 şeyin arasını ayırmaq*” mənasına da gəlir. Bu mənaya görə, ayətin mənası belə olur:

“Rəsulum! Əmr olunduğun şəkildə haqq ilə batili bir-birindən ayır və həqiqəti insanlara olduğu kimi tanıt!”[1]

فَاصْدَع kəliməsi, *“2 şeyin arasını ayırmaq”* mənası ilə, bunu ifadə etməkdədir:

“Rəsulum! Sən, sənə əmr olunan tövhid əqidəsini, haqq və həqiqətləri, çəkinmədən inkarçıların üzlərinə bağır! Bağır ki, bu münkirlər topluluğu, fərqli baxış tərzləri ilə fərqlənsinlər, bir birindən ayrılsınlar, təfriqəyədüşsünlər!”[2]

8. S-D-A kəliməsi, 3 hərfdən ibarətdir:

• Burda yer alan 3 hərfdən ilki, *“sad”* hərfidir ki, tibaq[3] hərflərindəndir.

Üst qismi başda olmaq üzərə, ağzın içini dolduracaq bir fonetikaya sahibdir. Bu da ilk dəfə, Quranın açıqdan ediləcək təbliğ və elanının həşmətinə, əzəmətinə uyğun bir səs tonudur.

---

1 Zəmaxşəri, eyni əsəri;

2 Şəvqani, "Fəthu'l-Qadir", Beyrut/1414, 3/172-173;

3 **Tibaq** - Ərəb dili qrammatikasında, bir birinə zidd 2 şeyin, bir sözdə və ya beyitdə bir araya gətirilməsi mənasında bir məfhumdur.

• Ortadakı *"dal"* hərfi isə, qalqalə(1) hərflərindəndir ki, dodaqların gerisindəki bir məxrəcə və səsi meydana çıxaracaq bir fonetikaya sahibdir. Bu da gizli olan bir şeyin üstündəki pərdəni qaldırmaq və muxatabın ürəyini lərzəyə salacaq bir səs mənasına gəlir.

Qalqalə hərflərinin digər bir özəlliyi də, ikinci bir titrəyiş ilə, səs tonunun təkrarlanmasını təmin etməkdir. Bu hərf, bu özəlliyi ilə, açıqca ifadə edilən həqiqətlərin bir dəfəyə məxsus deyil, hər zaman təkrar edilməsini ön görən təbliğ vəzifəsinin mütəmadiliyinə işarət etməkdədir.

• Kəlimənin son hərfi olan *"ayn"* isə, boğaz hərflərindən olduğu üçün, daxili dərinliyi və həqiqəti səsləndirən dəvətçinin, bütün qəlbi səmimiyyətini xatırladan bir özəlliyə sahibdir.

Ayətin ikinci kəliməsi بِمَا *(bimə: "o şeyi")*'dir. Bir İsmu'l-məvsul(2) olan "mə" hərfi, başında yer aldığı İlahi əmrin bütününü, bütün detallarını içinə alacaq şəkildədir.

Ayətin üçüncü kəliməsi olan تُؤْمَرُ *(tu'məru: "əmr olunursan")* felidir. Bu fel, kök hərfləri olan "əmr" məfhumu ilə, açıqdan ediləcək təbliğin qəti lüzumuna, muzari qəlibi(3) ilə, indiki və gələcək zamanı da ehtiva edəcək şəkildə, İlahi əmrin – açıqdan təbliğ etməyin bundan belə həyat boyu davam etməsi lazım olan – geniş əhatə sahəsinə, məc-hul qəlibi ilə də, gələn əmrlərin əvvəldən məc-

---

1 **Qalqalə** - Sükun halındakı "bə, cim, dal, ta, qaf" hərflərinin, qüvvətli bir səs eşidiləcək şəkildə məxrəclərinin (yəni səsin çıxış yerinin) sarsılaraq oxunmasını ifadə edən təcvid terminidir.

2 **İsmu'l-məvsul** (Nisbi əvəzliklər)**:** 2 cümləni bir birinə bağlayan, mənası ancaq özündən sonra gələn cümlə ilə açıqlanan isimlərdir.

3 **Muzari qəlibi:** Ərəb dili qrammatikasında, indiki və gələcək zamanı birdən ifadə edən fel qəlibidir.

hul olub bilinməməsi, təbliğin edilməsinə mane bir üzr olmadığına işarət edilmişdir.

Buna görə, ayətin mənası belə olur:

"Gələn əmrin mahiyyəti nə olursa olsun, daha əvvəl bir bənzəri gəlsin və ya gəlməsin, bilinsin və ya bilinməsin, əmr olunduğun və əmr olunacağın hər şeyi mütləq təbliğ et!"

Xülasə olaraq, bu qısa ifadədə bu qədər uzun və fərqli həqiqətlərə işarət etmək, şübhəsiz vəciz bir möcüzəlik yönünə sahib olan Qurana məxsus bir ifadə tərzidir.

İbn Aşur'un ifadəsilə:

"Bu, həqiqətən bənzərsiz bir icazdır."[1]

Bəşərin bütün fikirlərinin bir arada toplanması, bir-birinə əlavə edilməsi, həm bir-birilərindən istifadə etdikləri görüşlər və ədəbiyyatları ilə bərabər, heç biri Qurana çata bilmir. Quran, hamısını muaraza (sözlə mücadilə) meydanına dəvət etdiyi halda, bu günə qədər heç kimin Onun qarşısına çıxa bilməməsi göstərir ki, – Müəllifimizin ifadəsilə – şübhəsiz ki, bu Quran, bütün qüvvətlərin və qədərə dair proqram və miqdarların Xaliqi olan Allahın sənətidir, Onun kəlamıdır. Bəşər, Onu tənzir edə bilməz (Onun bənzərini ortaya qoya bilməz).

Bilindiyi kimi, bu günə qədər nə Quranın bənzəri gətirilmiş, nə də qiyamətə qədər gətirilə biləcəkdir. Beləcə Quran, Öz qalibiyyətini; muarızlarının da məğlubiyyətini elan etmişdir.

Müəllif, **"Şualar"** adlı əsərində bu mövzunu belə izah etməkdədir:

"Hem o zamandan beri, mütemadiyen meydan-ı muarazaya (sözlə mücadilə meydanına) davet edip, mağrur ve enâniyetli ediplerin (ədə-

---

1 İbn Aşur ət-Tunisi, "ət-Təhrir və't-Tənvir", Tunis/1984, 14/88

biyyatçıların) ve belîğlerin (bəlağatçıların) damarlarına dokundurup, gururlarını kıracak bir tarzda der:

'Ya birtek sûrenin mislini getiriniz, veyahut dünyada ve âhirette helâket ve zilleti kabul ediniz' diye ilân ettiği halde, asrın muannid (inadçı) beliğleri, birtek sûrenin mislini getirmekle kısa bir yol olan muarazayı bırakıp, uzun olan, can ve mallarını tehlikeye atan muharebe yolunu ihtiyar etmeleri ispat eder ki, kısa yolda gitmek mümkün değildir."[1]

Bir digər risaləsi olan **"Mektubat"**da keçən mövzu ilə bağlı bir sual və cavabı, eynilə nəql edirik:

"Eğer denilse:

'Nasıl biliyoruz ki, kimse muaraza edemedi ve muaraza kàbil değil?'

Elcevap:

Eğer muaraza mümkün olsaydı, herhalde teşebbüs edilecekti. Çünkü muarazaya ihtiyaç şedit (şiddətli) idi. Zira (çünki) dinleri, malları, canları, iyalleri (ailələri) tehlikeye düşüyor; muaraza edilseydi, kurtulurlardı.

Eğer muaraza mümkün olsaydı, herhalde muaraza edecektiler. Eğer muaraza edilseydi, muaraza taraftarları kâfirler, münafıklar çok, hem pek çok olduğundan, herhalde muarazaya taraftar çıkıp iltizam ederek (buna sarılaraq) herkese neşredeceklerdi (yayacaqdılar). (Nasıl ki, İslâmiyetin aleyhinde herşeyi neşretmişler.) Eğer neşretseydiler (yaysa idilər) ve muaraza olsaydı, herhalde tarihlere, kitaplara şâşaalı (dəbdəbəli) bir surette geçecekti.

İşte, meydanda bütün tarihler, kitaplar; hiçbirisinde, Müseylime-i Kezzab'ın (yalançı Müseylimə'nin) birkaç fıkrasından başka yoktur.

---

1 7-ci Şua, 17-ci mərtəbə, s. 114

Halbuki, Kur'ân-ı Hakîm (hikmətli Quran), yirmi üç sene mütemadiyen damarlara dokunduracak ve inadı tahrik edecek bir tarzda meydan okudu. Ve derdi ki:

'Şu Kur'ân'ın, Muhammedü'l-Emin gibi bir ümmîden (oxuma-yazması olmayan birindən) nazîrini (bənzərini) yapınız ve gösteriniz.

'Haydi, bunu yapamıyorsunuz; o zât (bənzərini gətirəcək şəxs) ümmî olmasın, gayet âlim ve kâtip olsun.'

'Haydi, bunu da getiremiyorsunuz; birtek zât olmasın. Bütün âlimleriniz, beliğleriniz (bəlağat alimləriniz) toplansın, birbirine yardım etsin. Hattâ güvendiğiniz âliheleriniz (bütləriniz) size yardım etsin.'

'Haydi, bununla da yapamayacaksınız. Eskiden yazılmış beliğ eserlerden de istifade edip, hattâ gelecekleri de yardıma çağırıp Kur'ân'ın nazîrini gösteriniz, yapınız.'

'Haydi, bunu da yapamıyorsunuz. Kur'ân'ın mecmuuna olmasın da, yalnız on sûresinin nazîrini getiriniz.'

'Haydi, on sûresine mukàbil, hakikî, doğru olarak bir nazîre getiremiyorsunuz. Haydi, hikâyelerden, asılsız kıssalardan terkip ediniz, yalnız nazmına (sözlərinin düzülüşünə) ve belâğatine nazîre olsun getiriniz.'

'Haydi, bunu da yapamıyorsunuz; birtek sûresinin nazîrini getiriniz.'

'Haydi, sûre uzun olmasın; kısa bir sûre olsun, nazîrini getiriniz. Yoksa din, can, mal, iyalleriniz (ailələriniz), dünyada da, âhirette de tehlikeye düşecektir.'

İşte, sekiz tabakada ilzam (susdurmaq) suretinde, Kur'ân-ı Hakîm (hikmətli Quran), yirmi üç senede değil, belki bin üç yüz senede bütün ins ve cinne karşı bu meydanı okumuş ve okuyor. Halbuki, evvelki zamanda o kâfirler, can, mal ve iyâlini (ailələrini) tehlikeye atıp en

dehşetli yol olan harp yolunu ihtiyar ederek, en kolay ve en kısa olan muaraza yolunu terk ettiler. Demek, muaraza yolu mümkün değildi.

İşte, hiçbir âkıl, hususan o zamanda Ceziretü'l-Arabdaki (Ərəb yarımadasındakı) adamlar, hususan Kureyşîler gibi zeki adamlar, birtek edipleri, Kur'ân'ın birtek sûresine nazîre yapıp Kur'ân'ın hücumundan kurtulmasını temin ederek, kısa ve kolay yolu terk edip can, mal, iyâlini tehlikeye atıp, en müşkülâtlı yola sülûk eder mi (girərlərdimi)?

Elhasıl (xülasə), meşhur Câhız'ın dediği gibi:

'Muaraza-i bilhuruf (hərflərlə muaraza) mümkün olmadı, muharebe-i bissüyufa (qılıncla müharibəyə) mecbur oldular."[1]

Müəllif, bir digər risaləsində, yenə eyni mövzu haqqında bənzəri mənada belə deyir:

"İptâl-i dâvâ-yı Nebîde, büleğâ-yı muânidîn, hâsidîn için iki yol vardı:

Birincisi: Sehl, selîm; eğer mümkün olsa idi اَلْمُعَارَضَـةُ بِالْحُـرُوفِ *lisân kullanmak.*

İkinci Yol: Akıbeti meşkuk, belâları çok, hem uzun, hem tehlikeli. O da مُقَارَعَـةٌ بِالسُّـيُوفِ *yani kılınç kullanmak.*

Şimdi onlar ikinci yola sülûk ettiler ki; mal ve ruh ve evlâtlarını mehlekede bıraktı. Onlar ise ya sefihdiler. Hâlbuki, ba'de'l-İslâm siyaset-i alemi idare eden zekâ-yı siyasîye mâlik öyle bir kavim ne sefih olabilir, ne de en fenâ yolu, en iyi yola tercih eder. Demek ki, ıztırârî olarak tarîk-ı evvelden kat'iyen âciz düşüp, ikinci yola sülûk etmiştir.

---

1 19-cu Məktub: "Mu'cizat-ı Ahmediye" risaləsi, 18-ci işarət, 2-ci nüqtə s.176-177

S: Belki muaraza mümkündü, lâkin edilmedi?

C: Eğer mümkün olsa idi, herkesin damarına dokunduğu için bazı nâs teşebbüs edecekti. Eğer teşebbüs olsa idi, şiddet-i ihtiyaç için işleyeceklerdi. Eğer işlese idiler, zuhurun kesret-i esbâbı ve şiddet-i rağbet için tezâhür edecekti. Eğer tezâhür etse idi, her mezhebi iltizam ve müdafaa edecek bir kısım insan bulunması gibi, onun dahi mültezim ve mutaassıbları bulunacaktı. Eğer çendan taassubla da olsa müdâfîleri bulunsa idi, mesele mühim olduğu için iştihar edecekti. Eğer iştihar etseydi, pek nâhoş şeyleri – Müseylime'nin hezeyânâtı gibi – nakleden tevarih, onları da nakledecekti. Demek muaraza mümkün olmamış, onun için edilmemiş. Öyle ise mu'cizdir. Çünkü Kelâmullahtır."[1]

Mətnin Azərbaycanca tərcüməsi, belədir:

İnadçı, qısqanc bəlağatçıların, Peyğəmbərin iddiasını çürütmək üçün, qarşılarında 2 yol vardı:

• **Birincisi:** Asan və sağlam olan hərflərlə muaraza (sözlə mücadilə) yolu;

• **İkincisi:** Aqibəti şübhəli, bəlaları çox, həm uzun, həm təhlükəli olan qılıncla muaraza yolu.

Onlar, ikinci yola baş vuraraq, mal, can və övladlarını təhlükədə buraxdılar. Bu isə, o deməkdir ki, bu adamlar, səfehdirlər. Halbuki İslamdan sonra dünya siyasətini idarə edən, siyasi zəkaya sahib olan qövm, nə səfeh ola bilər, nə də ən çətin yolu, ən asan bir yola tərcih edər.

Deməк ki, ilk yol olan sözlə mücadilə yolundan qətiyyən aciz qaldıqlarından, məcbur qalaraq ikinci yola baş vurmuşdular.

Əgər sual edilsə ki:

"Bəlkə muaraza mümkün idi, lakin onlar, muaraza etmədilər?"

---

1 Asar-ı Bediyye, "Şuaat (Marifetü'n-Nebi)" Altıncı Şua s.65.

Cavab olaraq deyərik:

Əgər muaraza mümkün olsaydı, hər kəsin damarına basdığı üçün, bəzi insanlar hər-halda buna (muarazaya) təşəbbüs edəcəklərdi. → Əgər təşəbbüs olsaydı, ehtiyacın şiddətindən dolayı, muaraza edəcəklərdi. → Əgər muaraza etsəydilər, bu muarazanın meydana çıxma səbəblərinin və bu muarazaya rəğbətin çoxluğundan dolayı, bu muaraza təzahür edəcək, görünəcəkdi. → Əgər təzahür etsəydi, – adətən hər məzhəbə tərəfdar olan və bu məzhəbi müdafiə edəcək bir qisim insanların həmişə olması kimi – bu muarazanın da tərəfdarları və təəssübkeşləri olacaqdı. → Əgər təəssüblə olsa belə müdafiə edənlər olsaydı, məsələ mühim olduğu üçün, iştihar edəcək, şöhrət qazanacaqdı. → Əgər iştihar etsəydi, heç də xoş olmayan şeyləri – Müseylimənin səfsətələri kimi – nəql edən tarix, onları da nəql edəcəkdi.

Deməki, muaraza mümkün olmamışdır ki, tarix bunu nəql etməyib.

Elə isə, Quran, möcüzədir (bənzərini ortaya qoymaqda hər kəsi aciz buraxandır). Çünki Kəlamullahdır (Allahın kəlamıdır).

Ey belağatın letafetini, nesimini koklayan arkadaş! Acaba senin zihnin, bal arısı gibi, bu 4 mebhasın letafinin çiçeklerinden

اَشْهَدُ اَنَّ هٰذَا كَلَامُ اللّٰهِ

"Şehadet ederim ki, böyle harika ve mucize olan bir kelam, ancak Allahın kelamıdır." balını çıkaramazmı, elde edemezmi? Yani zihnini, şu mebahis-i erbaaya gönder ki, bal arısı gibi, اَشْهَدُ اَنَّ هٰذَا كَلَامُ اللّٰهِ ***balını yapsın, bu hakikati görsün ve*** اٰمَنْتُ بِاَنَّهُ كَلَامُ اللّٰهِ ***desin.***

Ey bəlağatın incəliklərini, xoş, xəfif əsən yelini qoxlayan qardaş! Görəsən, sənin zehnin, bal arısı kimi, bu 4 bölmənin incəliklərindən doğan çiçəklərdən اَشْــهَدُ اَنَّ هٰــذَا كَلاَمُ اللّٰهِ "Şəhadət edirəm ki, bu, Allahın kəlamıdır." balını çıxarmırmı?

Yəni zehnini bu 4 məbhasa göndər ki, zehnin, bal arısı kimi, *"Bu, Allah kəlamıdır."* balını versin, zehnin bu həqiqəti görsün və *"Allahın kəlamına iman etdim."* desin.

إشارات الإعجاز في مظان الإيجاز

(Said Nursi, "İşaratu'l-İ'caz fi Mazanni'l-İcaz", Bəqərə-1 təfsiri)

